СЛОВО Просвіти

Без мови немає нації!

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТИЖНЕВИК

10 (1010), 7—13 березня 2019

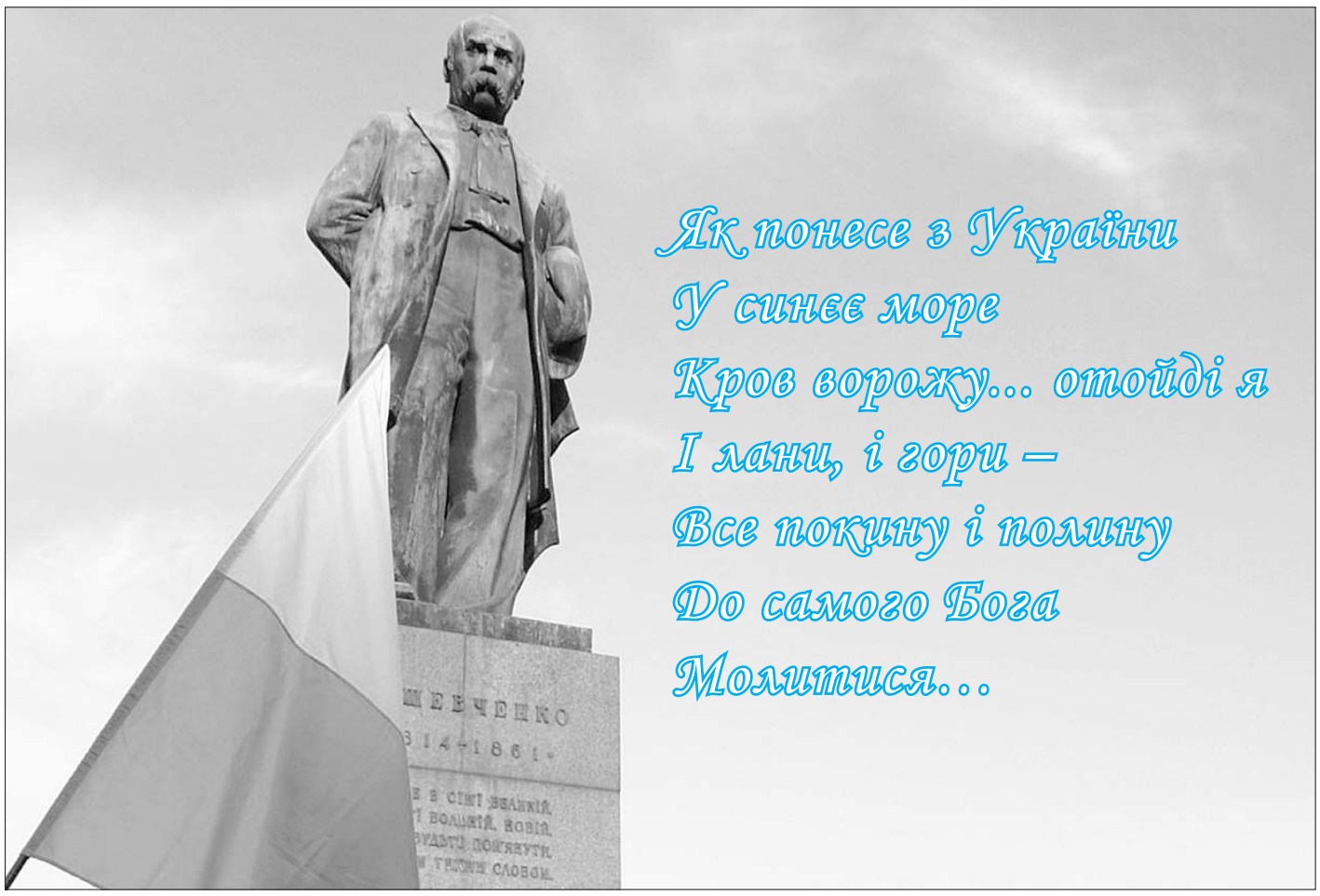

9 березня українство світу відзначає 205-ту річницю з дня народження національного пророка Тараса Шевченка

Про «пухнастих» і «білосніжних»

Іван ШПИТАЛЬ,
м. Київ

Кажуть, горностай настільки залюблений у чистоту своєї шубки, що може навіть померти, якщо на його хутрі раптом з'явиться хоч невеличка плямочка. І московські царі ототожнювали свою непорочність із білим конем та горностаєвою охайністю. У Росії й понині багато хто марить видивом: "Будущий царь въедет в Москву на белом коне в горностаевой мантии".

Ну, а про Російську (Русскую) православну церкву й говорити нічого: своєю цнотливістю та непорочним зачаттям її ієрархи переважають геть усіх найсвятіших вселенських владик. А надто нинішні московські ризоносці: своєю особливою надсвятістю вони заступають і Самого Господа. Ні Константинополь, ні Рим, ні Київ, ні греки, ні римляни, ні кияни ніколи не молилися, та й досі не вміють молитися так "правильно", як моляться сьогодні московські "праведники". У Росії і в Україні. Вони про себе тієї думки, що й од Самого Держителя Світу не вділяється ближньому стільки благості та милості, скільки спасительної сили дає своїм "вівцям" церква Московська.

Бо — "істинно канонічна", а не якась там "клубно-самодіяльна". Такої одностайної й непохитної думки про свою виняткову "пухнастість" та "білосніжність" і самі ключники московських приходів, і їхні прихильники: від дружин учорашніх парторгів, які з настанням Української Незалежності подалися в півчі, — до людей із кіл інтелектуальних.

У виданнях-сповідниках "Русского міра", найприхильніших до Святійшого Кіріла, патріарха Московського, яко уособлення всіх мирських і духовних чеснот, на землі сущих, частенько декларується: мовляв, "суспільство має усвідомити спасительську, консолідуючу роль релігійних чинників в Україні, бо традиційна християнська віра, православна культура, православна педагогіка, християнська етика, просвітництво інтегрують людей в єдину, соборну спільноту, формують істинну, а не фальшиву систему цінностей".

Як же правильно і мислиться, й друкується! І адресується, звісно ж, нам, напівтемним або й зовсім незрячим вівцям-мирянам. Але якраз у цьому місці я, і так уже переобтяжений гріхами, дозволю собі пуститися ще й на таке зухвальство. Чи не здається вам, мій добрий читачу, що коли б і я, і ви, і все суспільство загалом постійно мали перед собою благородні приклади зусиль, спрямованих на забезпечення отієї самої "єдиної, соборної спільноти", найвищим законом якої було б братолюбіє, то й гріхи наші, ознаки недосконалості нашої осипалися б із нас, як осипається пересліле листя з дерев при найменшому подихові вітру? Так, так, я справді натякаю на роль церковної педагогіки, сподіваючись від неї мудрості, а не чогось іншого, далекого від мудрості.

Умийтеся! Образ Божий
Багном не скверніте.

Шевченкова порада 173-річної давності, дана, до речі, у моєму рідному В'юнищі, сьогодні актуальна як ніколи. І стосується вона (пробачте мою зухвалість удруге) передусім не замурзаної гріховної пастви, а церковних педагогів, поведінка яких ой як часто не сприяє ні єдності, ні соборності спільноти.

Не тільки мало, не просто не гоже, а й гріховно фарисействувати, дбаючи про пристойний фасад і не утруднюючи себе турботами про належну оздобу храму душі. Що ж може й повинно слугувати найпишнішою, найвеличнішою оздобою храму душі?

Добро найкращеє на світі,
То братолюбіє.

Але коли б він, Шевченко, побачив, як сьогодні люблять "брати во Христі", то, певно, з жалем превеликим, покивавши головою, сказав би:

Мій Боже милий, як-то мало
Святих людей на світі стало.
Один на другого кують
Кайдани в серці. А словами,
Медоточивими устами
Цілуються і часу ждуть,
Чи швидко брата в домовині
З гостей на цвинтар понесуть?

Не узагальнюватимемо, але до багатьох і персон світських, і педагогів церковних Шевченкові докори мають прямий стосунок. Ось які зразки християнського братолюбія, християнської любові до ближнього виказує намісник Свято-Успенського монастиря Києво-Печерської лаври архієпископ Павло: "Раскольник на раскольнике!!!". Це про Україну, про всіх, хто не з "Русского міра". Звичайно ж, тут напоготові найуживаніший макогон із приходського інвентаря — АНАФЕМА!

"И пока на Украине будет лежать анафема, пока наши чиновники будут бегать по анафематствованным церквям и черпать эту грязь церковного проклятия, никакого порядка, никакого благословения, никакой милости Божьей на нашем государстве не будет" ("Киевский вестник". 2008. — № 49 (6460). — 15 травня).

Закінчення на стор. 3

Тарас

Живий народ — бо з іменем Тараса.
Він поміж нас — у думах та піснях.
По світу йде всесильна і прекрасна
Його натхненна, праведна весна.

Йдемо до тебе й несемо, Кобза́рю,
У дні святкові, в пору лихоліть
У спраглих душах попри біль і чвари —
Твій клич: "Свою Україну любіть!"

Наш вічний геній правди і свободи
Боровсь. Каравсь. Не каявсь, а творив.
Шевченко — совість нашого народу.
Він бачить все з Чернечої гори.

Не забувай: ти — українець, поки
На перехрестях збурених століть
Іще "Реве та стогне Дніпр широкий"
І наш Тарас над кручею стоїть!

Віталій МІХАЛЕВСЬКИЙ

ЗВЕРНЕННЯ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ

3

БОРОТЬБА ДОВКОЛА ПРАВДИ

6-7

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПРО АЙРУ ОЛДРІДЖА

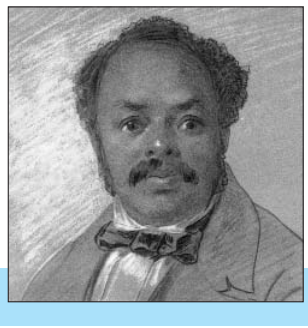

10-11

“Для людської цивілізації мультиідентичність створює великі проблеми”.

Україна у війні ідентичностей

Володимир ФЕРЕНЦ,
м. Івано-Франківськ

Про війну ідентичностей заговорили ліберали, які, власне, її і спровокували. Йдеться про неочікувану змагальність численних великих і малих соціальних груп, які артикулюють власну ціннісну окремішність і категорично вимагають від решти світу повноцінного визнання. Від захисників бобрів — до нетрадиційних парадувальників. Гіпертрофована мода на права людини породила невичерпну множину ідентичностей, яким дедалі складніше вжитися у рамках одного громадянського суспільства конкретної держави. Світ ще не знає, як дати собі з цим раду. Це як тисячу джинів із пляшки. Недавно проти політики ідентичностей дуже велику і аморфну статтю написав Френсіс Фукуяма, з якої зрозуміло, що проблемою множення ідентичностей хворіє не тільки Європа, а й Америка. Це схоже на цивілізаційний вірус, який атомізує соціуми, розмиваючи єдність громадянського суспільства, і руйнує усталені погляди на традиційну державу. Для глобалізаційного поступу це благодать, адже руйнування міждержавних перепон прискорює рух капіталу, робочої сили, а вплив інформації і реклами зростає необмежено. Проте для людської цивілізації мультиідентичність створює великі проблеми.

Якщо цей процес не одержить адекватної філософської оцінки і корекції, він загрожує закритичним зростанням ентропії, тобто хаосу. Відтак деградує порядок людського виживання і настане той самий біблійний Кінець Світу. Безумовно, так зване множення ідентичностей є стихійною реакцією на негативи глобалізаційного процесу: надмірна майнова поляризація, домінування матеріального чинника над духовним, уніфікаційні процеси і формування так званої універсальної людини маси. Безліч груп, замкнутих у рамках власної ідентичності, вимагають одна від одної абсолютного визнання винятковості прав та необмеженої свободи. Тому між ними порозуміння дуже складне, а стосунки нагадують гібридну війну. Найточніше описав цей стан ліберального множення ідентичностей у своєму коментарі один із читачів згаданої статті Фукуями: “...замість одного “Великого Брата” з’явилась безліч “маленьких братів і сестер”, які у питанні цензури досягли набагато більше успіху, ніж тоталітарні та авторитарні режими”. Можна зрозуміти песимізм Френсіса Фукуями: “*Демократичні суспільства розпадаються на сегменти, засновані на дедалі вужчих ідентичностях, загрожуючи можливості обговорення і колективним діям суспільства загалом. Це шлях, що веде лиш до занепаду держави і, врешті, до краху. Якщо такі ліберальні демократії не можуть виробити свій шлях повернення до більш універсального розуміння людської гідності, вони прирікають себе — і світ — на тривалий конфлікт*”. Він визнає, що зупинити війну ідентичностей нереально, бо це означає для глобалізації відмову від ліберальної ідеї і схоже на спробу зупинити сходження снігової лавини проповідями. Тому пропонується заманити ті ж ідентичності в нетривкі рамки ліберального суспільства, пропонуючи “*ширшу і більш інтегративну національну ідентичність, яка враховуватиме фактичну різноманітність ліберально-демократичних суспільств”*. Тобто йдеться про повернення єдності громадянського суспільства засобами ліберальної ідеї, яка, власне, і спричинила руйнування традиційної держави заради економічних вигод глобалізації. Не маючи іншого засобу зупинити атомізацію громадянського суспільства, Френсіс Фукуяма пропонує традиційні засоби — запроваджувати більш жорсткі умови отримання громадянства та безумовну асиміляцію мігрантів у громадянське суспільство. Він відкриває нам азбучну істину: “*Добре асимільовані іммігранти приносять здорову різноманітність у будь-яке суспільство; погано асимільовані іммігранти є гальмом для держави і в деяких випадках становлять загрозу безпеці*”.

За всіма ознаками старий цивілізований світ вже усвідомлює небезпеку політики ідентичностей і намагається уникнути проблем, пробуючи запхати джина назад у пляшку. Що робити в такій ситуації Україні? Порівняно з Європою, множення ідентичностей лиш доганяє нас, як запізніла мода на джинси. Грантоїдні організації продовжуватимуть “освоювати” кошти на проекти з множення ідентичностей, які вже стали проблемою в розвиненіших державах, будуть прийняті європейські закони, які захищатимуть особливі права ідентичностей, вже відомі урядові плани щодо поповнення робочого населення за рахунок мігрантів. У Києві анонсують черговий прайд. Це хвиля ліберальної політики ідентичностей, яка нас не мине, і ми могли б долати її негативи так само, як це робитиме Європа. Власне, це схоже на чергову епідемію на взірець кору, якою має перехворіти людство, щоб одержати імунітет виживання в постглобалізованому суспільстві. **Виживуть ті держави, які мають сильну державницьку традицію і здатні модернізувати сильний механізм громадянської асиміляції мігрантів.**

Нам важливо знати, які шанси має Україна. Традиція державності лиш починає набувати сили, адже це доволі тривала наука громадянства. Державна машина ще дає збої становлення, а саме державні інституції відповідальні за чіткість дії асиміляційних механізмів і відтворення діяльного громадянського суспільства. Найгірше — це дуалізм асиміляційного процесу, закладений у громадянській двомовності. Хоча конституційно громадянин України має бути українськомовним. Ідеться про мову публічного спілкування, мову бізнесу, державних чиновників, війська, базової освіти і науки, основ культури і духовності. Саме в це середовище повинні асимілюватися мігранти, ставати такими ж, як усі громадянами держави і дбати про її добро як про своє. Насправді у нас паралельно існує інше, російськомовне асимілююче середовище, яке охоплює значну частину державної машини, політики, бізнесу, практично домінує в інформаційному просторі. Це середовище домінує якраз у тих галузях діяльності, які привабливі для мігрантів, а це означає, що мігранти асимілюються і асимілюватимуться в російськомовність, ослаблюючи головний, українськомовний, конституційний асиміляційний механізм. Поки російською мовою говорить бізнес, останній чиновник, останній поліцейський і остання повія — російськоцентричний центр асиміляції перемагатиме незалежно від ставлення громадян до Росії. Бо російськомовний глобалізаційний чинник на нашій території сильніший англомовного. Погано навіть не це, а фатальна наявність двох центрів асиміляції. Для успішного протистояння світовій хвилі мультиідентичності потрібен лише один. І після всеруйнівного змагання залишиться лише один. Усе залежить від того, на чиєму боці залишиться багата економіка і всесильна державна машина. Напівукраїнізація і мантри про захист української мови недоукраїнізованої влади не допоможуть. Хто цього не розуміє чи обманутий політичною пропагандою, повинен знати — німці, французи, поляки завжди будуть багатими і сильними завдяки єдиному живому стандартові громадянства і єдиному державному механізмові асиміляції меншин.

30-річчя «Меморіалу» імені В. Стуса

Анатолій КОВАЛЬЧУК,
онук репресованих українців

Всеукраїнському товариству “Меморіал” ім. Василя Стуса 4 березня виповнилося 30 років від дня створення. В установчій конференції цієї історико-просвітницької громадської організації, що відбулася у столичному Будинку кіно, взяли участь понад півтисячі делегатів — представників усіх областей України. Переважали діти й онуки жертв комуністичних репресій періоду сталінщини. У форумі взяли участь відомі історики-дослідники репресивної політики комуністичного режиму, прибули майже всі недавні політичні в’язні брежнєвського періоду. Приїхали гості з Москви, країн Балтії, Польщі. Були і представники діаспори.

Пам’ятаю, як під час перерви десятка півтора колишніх політв’язнів, одягнувши тюремний одяг — темно-сині благенькі робочі костюмчики — вийшли у фойє. Кожен тримав аркуш із зазначенням прізвища, професії, статті КК, за якою був засуджений, номеру концтабору, де відбував покарання. Мужніх людей, які в похмурі часи “брежнєвізму” підняли прапор боротьби за Україну, оточили делегати. Адже багато хто з них тільки чув прізвища цих борців проти окупаційної влади, але ніколи не бачив їх зблизька. Іноземні кореспонденти фотографували героїчних українців і брали інтерв’ю. Своїм вчинком В’ячеслав Чорновіл, Олесь Шевченко, Василь Овсієнко, Микола Горбаль та інші учасники акції дали зрозуміти, що представляють на форумі також десятки тисяч борців за самостійність України, за волю і щастя нашого народу, які не дожили до цього дня.

На конференції під час гострого, антикомуністичного виступу одного з делегатів, у залі раптом з’явився задушливий запах газу. У багатьох людей він викликав сльози й кашель. Про це доповіли президії форуму. На декілька хвилин конференція перервала роботу. Члени президії почали радитися, що робити, як діяти в цій ситуації. Ми зрозуміли, що цей інцидент був спровокований кимось із агентів спецслужби, які, безперечно, були серед учасників. Вони не тільки хотіли залякати й розігнати нас, а й продемонстрували, що є духовними спадкоємцями і продовжувачами практики енкаведистів та есесівців. Адже першими в історії використовувати гази для знищення “ворогів народу” почали кати з НКВД. Це вони придумали газові камери. Потім їхній досвід запозичили, вдосконалили й успішно у великих масштабах використовували підручні райхсфюрера СС Гіммлера.

Створенню нашого “Меморіалу” передувало створення в Москві Всесоюзного добровільного об’єднання під такою ж назвою. Очолив його політв’язень радянського режиму академік Андрій Сахаров, тричі герой соцпраці, один із “батьків” водневої бомби. Після створення такої організації в Москві київська компартійна влада вже не наважувалася чинити жорстокий спротив нашим прагненням мати власне Товариство. До речі, український “Меморіал” ніколи не був філією чи якимсь іншим підрозділом московського. Ми завжди діяли самостійно.

Після конференції, на якій прийняли статут та обрали керівників “Меморіалу”, його структурні підрозділи було створено в усіх районах України. Уже в середині травня 1989 р. членами товариства вважали себе понад 200 тис. осіб, через рік їхня кількість досягла 300 тис. Згодом більшість із них стали членами Народного руху і взяли активну участь у суспільно-політичних подіях 1989—1991 рр.

Головним, першочерговим нашим завданням було з’ясування всієї правди про Голодомор 1932—33 рр., масові репресії 1937—38 рр. та інші тяжкі злочини окупаційного московсько-комуністичного режиму. Ми досліджували всі доступні тоді документи, опитували свідків і людей, потерпілих від трагічних подій, щоб встановити імена усіх закатованих, місця масових страт і поховань, вшанувати світлу пам’яті жертв сатанинської, антиукраїнської влади.

У 1992—1996 рр. я був відповідальним секретарем Бориспільської районної комісії з питань поновлення прав реабілітованих, утвореній у рамках реалізації Закону “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні”. Комісія розглянула понад 400 заяв мешканців району або їхніх нащадків і видала їм документи, які підтверджують факти репресивних, терористичних дій комуністичної влади щодо невинних людей.

Сьогодні, як і 30 років тому, Товариство “Меморіал” продовжує активно працювати у царині захисту громадянських і політичних свобод українців.

Звернення української інтелігенції

Фото Георгія Лук’янчука

Шановна українська громадо!

Ми бачимо, як у суспільстві ширить-ся, наче пошесть, захоплення сумнівним претендентом на роль Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Популярний артист Володимир Зеленський, якого багато хто помилково асоціює з вигаданим героєм серіалу “Слуга народу” Голобородьком, всерйоз претендує на найвищу посаду Української держави. Що ж, це його право. А право людей — знати, хто ховається за цією театральною маскою.

Не секрет, що кандидат у Президенти Зеленський — це проект одіозного олігарха Ігоря Коломойського, який розікрав мільярди доларів “Приватбанку”. І лише держава врятувала вкладників від втрати коштів, провівши націоналізацію та взявши на себе фінансові зобов’язання штучно збанкрутілої банківської установи.

Після цієї цинічної оборудки “головний режисер” Зеленського — Коломойський, рятуючись від українських правоохоронних органів, втік до Швейцарії. А коли ним зацікавилося вже й американське правосуддя, сховався в Ізраїлі (адже ця країна, як відомо, не видає іншим державам своїх громадян).

За награбовані в Україні гроші олігарх спорядив на президентські вибори цілу низку кандидатів. Його мета — уникнути відповідальності та знов отримати змогу паразитувати на державному бюджеті. Тож медіа-імперія Коломойського хутко “розкручує” кандидатів-маріонеток на кшталт Володимира Зеленського та Олександра Шевченка. При цьому контрольований Коломойським телеканал “1+1”, порушуючи всі мислимі й немислимі журналістські стандарти, перетворився просто-таки на агентство з піару Зеленського.

Зеленський — кінопродюсер, який, згідно з розслідуванням програми “Схеми”, на п’ятому році війни заробляє чималі кошти в Росії та навіть отримує фінансування на свої проекти з бюджету держави-агресора.

Товариство!

Закликаємо усвідомити, що кандидат у президенти Володимир Зеленський — це зовсім НЕ СМІШНО! Бо не може бути смішним те, що НЕСЕ ТРАГЕДІЮ для України. Зеленський усім своїм способом життя, офшорами, інформаційним і бізнес-ресурсом залежний від Коломойського, його телеканалів, юристів, режисерів і політтехнологів.

Він камуфлюється під образ правдоруба Василя Голобородька з серіалу “Слуга народу”, а як пошкребти — реальний слуга корумпованого олігарха-втікача. Як не крути, Зеленський насміхався зі святих для українців речей: української мови, Томосу про автокефалію і навіть з України як такої, виставляючи її в образі порноакторки (траплялося, сміявся над Україною навіть на концертах у Кремлі). Зокрема, він блазнював перед Віктором Януковичем і попихачем Путіна Медведєвим, які підхихикували над його виступами в банних халатах. Він постійно виставляв українців в образі дурнуватих “гуцулів” і “хохлів-салоїдів”. Заявляв зі сцени, що гасло “Слава Україні!” — то для галицьких туалетів. Це не вигадки, а щаблі бізнес-кар’єри нинішнього кандидата.

І Зеленському жодного разу не спало на думку вибачитися за це перед українським народом. Натомість він принижувався перепросинами путінського ката Рамзана Кадирова. І вважає, що слід добиватися миру, ставши перед Путіним на коліна та задовольнивши його вимоги і потреби.

У ці особливі в історії України дні ми згадуємо подвиг Героїв Небесної сотні, яких знищив режим Януковича. Серце обливається кров’ю, а кулаки стискаються від люті, коли переглядаєш виступи команди Зеленського тих часів. Де “жартівники” цинічно знущаються з людей, які на Майдані ризикували життям, захищаючи європейський вибір України. “Якщо “беркутівцям” видати ебонітові палички, а мітингарів одягнути у вовняний одяг — так ми зможемо добувати електроенергію!” — реготали у “Кварталі 95”.

Шановні співвітчизники!

Насуваються чергові президентські вибори. Ми не агітуємо вас за певного кандидата. Але вважаємо за необхідне звернути увагу на таке вкрай небезпечне явище, як проект Коломойського “Зеленський — слуга народу”.

Обрати цю людину Президентом — означає перетворити Україну на об’єкт кпинів для всього світу.

Новітня історія вже знає, чим обернулося для Української держави та її обороноздатності правління посміховиська з олігархічної кліки.

Якщо вам не подобається влада та її кандидат — у виборчому списку є представники опозиції, бізнесмени, економісти, молодь — підтримайте когось із них. Але не віддавайте голос “по приколу” за облудну маску, маріонетку корупційного олігарха.

Українці!

Закликаємо поставитись до свого вибору серйозно. За нинішніх соціологічних розкладів цінним є кожен голос. Тож обміркуйте наслідки. Саме від вашого волевиявлення залежить доля всієї країни.

В’ячеслав БРЮХОВЕЦЬКИЙ
Юрій БУРЯК

Юрій ВИННИЧУК
Петро ВОЛЬВАЧ
Любов ГОЛОТА
Богдан ГОРИНЬ
Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр ІРВАНЕЦЬ
Тарас КОМПАНІЧЕНКО
Дмитро ЛОМАЧУК
Надія ЛУК’ЯНЕНКО
Павло МОВЧАН
Раїса НЕДАШКІВСЬКА
Микола НЕСТЕРЧУК
Володимир ПАНЧЕНКО
Олександр ПОНОМАРІВ
Михайло РАТУШНИЙ
Ірен РОЗДОБУДЬКО
Вадим СКУРАТІВСЬКИЙ
Кирило СТЕЦЕНКО
Микола ТИМОШИК
Леонід ФІНБЕРГ
Олена ФІНБЕРГ
Микола ЦИМБАЛЮК
Юрій ЩЕРБАК
Володимир ЯВОРІВСЬКИЙ

Окрема думка Івана ДЗЮБИ

Я загалом підтримую цей лист і міг би його підписати. Але краще я скажу “своїми словами”.

Я не дуже захоплююсь гумором 95-го кварталу, через що і не знаю, чи Зеленський такий талановитий, як про нього кажуть його шанувальники.

Може. Вірю. Вірю навіть Леонідові Макаровичу Кравчуку, який захоплено сказав, що в нього “талант аж іскрить”!

Дай Боже, хай іскрить. Але хай іскрить на сцені. А як іскритиме на чолі держави, то може і себе спалити, і державу.

Але я не вірю, що український народ обере президентом своєї вистражданої держави людину, яка не знає України, не знає її народу, не знає її історії, її культури і позбавлена політичного мислення, підміняючи його “приколами”.

Певен, що замість обіцяних йому “рейтингами” п’ятдесяти чи скільки там відсотків голосів він набере хіба 10—15, і це буде достойний ляпас тим, хто хотів поглумитися з України.

Від «зека» Януковича до «Зе-Ко»?

В УКРІНФОРМі 1 березня відбулася прес-конференція представників громадської ініціативи “Слуга олігарха як загроза Україні”. Її учасниками стали лауреати Шевченківської премії: дипломат, доктор медичних наук Юрій Щербак, письменник-мистецтвознавець, політолог, радянський дисидент Богдан Горинь, голова ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка Павло Мовчан. **Вони оприлюднили відкритий лист-звернення до українців 27 представників інтелігенції — учасників громадської ініціативи “Слуга олігарха як загроза Україні”**. Представники української інтелігенції закликали громадян України відповідально поставитися до виборів Президента та не допустити обрання на цю посаду артиста-пересмішника Володимира Зеленського. Вони обурені, що комік “безпосередньо блазнював перед Януковичем, Медведєвим і Кадировим, і жодного разу йому не спало на думку вибачитися перед українським народом”. Юрій Щербак, оприлюднюючи звернення, підкреслив, що список кандидатів у Президенти розлогий, і навіть опоненти влади можуть обрати собі фаворита. Зауважив, що для того, щоб кандидати були справді достойними, треба змінити закон про вибори Президента. Кандидата в Президенти мають висувати політичні сили, має бути жорсткий відбір, зокрема, як у США, де борються у кожному штаті, і потім лише визначаються один чи два кандидати, і вже з’їзди вирішують, хто з них залишиться. Крім того, на його думку, треба значно збільшити заставу.

Голова товариства “Просвіта” Павло Мовчан зазначив, що українцям є з кого і з чого вибирати:

— Ми за європейський шлях України. Нам треба припинити цей олігархічний фарс. Обрати цю людину Президентом — означає перетворити Україну на об’єкт кпинів для всього світу. Не віддаймо голос “по приколу” за облудну маску, маріонетку корупційного олігарха.

Власн. інф.

Про «пухнастих» і «білосніжних»

Закінчення. Початок на стор. 1

Ось такі ми, жерці моралі й судді-справедливці: і за Самого Господа правомірні вирішувати: — бути Україні з Божою милістю чи без неї. А що! Хай, пребезумна, знає, як самостійничати!! Бо раніше як було?

“Давайте обернемся и посмотрим на послевоенное время. Всюду разруха, голод, холод, а люди — веселые, добрые, жизнерадостные. Возрождалось (да, насильно, но возрождалось же!) сельское и народное хозяйство, люди не были ни голодные, ни холодные — государство о человеке как-то заботилось. А кто хотел быть верующим, тот был верующим. Пусть тайным, пусть явным. И если молодежь в храмы не ходила, то они были переполнены бабушками. И это было чистое Царство Божье” (“КВ”).

Цинізм і злоба — це вже як помста Україні за її Незалежність. Ось подальші “разглагoли” владики Павла на цю тему. Це вже з голосу “п’ятої колони”:

“Мы же сами добивались того, чтобы существовать в рыночной системе продаж. И в чем виноваты “москали”? В том, что у них есть газ, а у нас нет? Значит, они заслужили, что им Господь дал. Вы хотели быть такими независимыми? Так будьте!” (“КВ”).

Цитувати ще чи, як мовляли древні в таких випадках, “розумному досить”?

Чим же пояснюється фанатична лютість і агресивність, патологічна ненависть “третьоримлян” до філаретівців? — до України Незалежної? Пояснюється принциповою *різницею* щодо розуміння єдності церкви. Поділ в Україні стався не з причин віровчення, а з причин, які перебувають поза межами догматів і канонів. Головна причина розколу — ставлення до державної незалежності України. У відповідності з 34-м Апостольським правилом, кожен народ має право на свого першого єпископа. Тому український народ, маючи свою державну незалежність, давню історію християнства, маючи високий рівень релігійності, власні храми, духовно-навчальні заклади, природно, має право на свою помісну церкву.

Метою прихильників Київського патріархату було утворення в Україні єдиної помісної православної церкви — церкви автокефальної, яка адміністративно не залежить від інших православних церков, але є єдиною з ними у своєму віровченні, богослужінні й такою, яка перебуватиме у молитовному, канонічному спілкуванні з усіма іншими помісними церквами. Тобто, всі православні в Україні повинні об’єднатися навколо Київського престолу — як це було протягом століть від часів хрещення Руси.

Теологи ж “Русского міра” єдність церкви розуміють як єдність України з московським престолом. Такою “єдністю” перекреслюється вся Українська Незалежна Державність.

Ось так: живемо в Україні, яка не душить священиків єпатрихіллю, не пробиває їм груди доблесним красноармєйським багнетом, не топить у водах Білого моря, не втоптує у вічну мерзлоту на соловках, колимах, магаданах. Розкошуємо в українських святинях, у будівництво та оздобу яких “Русскій мір” не вклав і ламаного гроша, маємо від тих святинь шалений виторг (міняйли в храмах — мільярди подаянія), пускаємо той грошовий потік повз українські потреби (на війну ж з Україною), жируємо, зводимо поряд із храмами аскетично-убогі персональні багатоповерхові “келії”, будівництво яких обходиться мирянам у сотні тисяч чи й десятки мільйонів доларів, їздимо на “осликах” — іномарках найдорожчих у світі виробництв і... скрегочемо зубами на Українську Незалежність. Не все, бач, поки що — бодай поки що — “русскому мєчу подвластно”!

Іван ШПИТАЛЬ

“Просвіта” повертала в Ніжин імена й доробок своїх видатних земляків”.

Школа державності у чужій державі

Так назвав наукову розвідку з історії ніжинської “Просвіти” на початку 1990-х років студент історико-філологічного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя Юрій Давиденко. Дослідник чи не вперше оприлюднив документи Центрального державного історичного архіву України з 1907 до 1923 року. Тепер він, уже доцент кафедри всесвітньої історії і міжнародних відносин Гоголівського вишу, доповнив свою працю новітніми здобутками “Просвіти” за останні 30 років. Ю. Давиденко доповідав про це на урочистому зібранні, що відбулося в університеті з нагоди створення 1989 року Товариства Української мови ім. Тараса Шевченка.

Надія ОНИЩЕНКО,
м. Ніжин

Саме тут зібралися тоді науковці, викладачі, студенти, журналісти, інженери й робітники, котрі пам’ятали про великих україноборців і, впевнено ступаючи в їхні сліди, намагалися навернути до родової пам’яті тих, хто народився й виріс в імперській СРСР. Просвітяни відкривали її для них через правдиву історію, рідну мову, церкву, культуру. І ці відкриття повертали їх до української ідентичності.

Програмною можна вважати заяву, зроблену в першому числі газети Товариства “Просвіта” ім. Т. Г. Шевченка Ніжинського педінституту в листопаді 1992 року.

Редактор, а це була Марія Астаф’єва, у “Слові до читачів” пояснила потребу в новому періодичному виданні. “На історичному повороті усім відомої жовтневої революції істина виявилася безпритульною сиротою в новому державному домі, її нагородили стусаном і виставили за двері. Щодо періодичних видань, то вони стали схожими одне на одне, як дві краплі води: від заклику пролетарів усіх країн до єднання і популярного профілю до осанни переконливим перемогам і успіхам радянського народу під керівництвом мудрої, чесної і совісної партії.

Не претендуючи на роль виразника абсолютної істини чи глашатая просвітництва, хочемо однак частково заповнити вакуум в інформаційному просторі, представляючи читачам різні погляди на ті чи ті питання національно-культурного та політичного життя, бо лише множинність точок зору наближує нас до істини”.

Привертають увагу і сьогодні роздуми Павла Михеда: “Куди йде вища школа?”: “Уже на рубежі 60—70-х років західні соціологи забили тривогу з приводу того, що спеціаліст, озброєний сучасним потенціалом знань, скерований природною цікавістю до таїни життя, користю чи політичними лозунгами, але без Бога в голові й душі, виступає не як будівничий, а як руйнівник органічності життя, його форм — природних і культурних...

Такі думки викладача й науковця актуальні й тепер. Вони стали темою дискусій учасників IX Міжнародного Конгресу україністів у Києві, що відбувся торік у травні. Професорка Вроцлавського університету Агнєшка Матусяк підкреслила, що важливо вписати сучасну україністику в систему нової гуманітаристики, яка залежить від студентського попиту, а отже, не боїться нових інструментів і методів аналізу соціокультурного контенту, різних виявів перформативних трансформацій мистецтва, соціальних медіа включно з Фейсбуком, Твіттером та ін. На її думку, сучасна гуманітаристика має бути міждисциплінарною.

1992 року ще не було соцмереж, і творці газети “Просвіта” намагалися надолужити наші прогалини в абеткових знаннях. Уже в першому числі Іван Костенко подає історію інститутської Свято-Олександрівської церкви. Етнограф Олена Чекан розповідає про культ архістратига Михаїла на Поліссі. Науковець Ніжинського краєзнавчого музею Олександр Морозов пише про московський погром у нашому місті 1668 року.

З останньої сторінки дізнаємося про створення радою “Просвіти” педінституту недільної школи національно-культурного спрямування та українознавчого лекторію. Звертаю вашу увагу на тематику: демократична ідея в українському державотворчому процесі (доцент П. П. Овдієнко); Україна і Росія: діалог упродовж віків (доцент П. В. Михед); українська тюремна лірика 1970—1990-х років (доцент О. Г. Астаф’єв); “українська школа” в російській музиці (кандидат мистецтвознавства Ю. І. Чекан); література української діаспори (доктор філологічних наук О. Г. Ковальчук); архітектурні пам’ятники Ніжина (доцент М. М. Астаф’єва).

Усе це писали, читали і творили у позаробочий час, безгонорарно. Цікава деталь: автор допису Іван Костенко пожертвував на газету 30 купонів. Отакі невеличкі внески, а ще грошова підтримка доктора медицини Анатолія Лисого та його брата Володимира, наших земляків зі США, дозволили збільшити наклад другого числа, що вийшов у квітні 1993 року, з 990 примірників до 7000. Це для того, аби ми всі прочитали велику розвідку “Де забарився, Одіссею?” Ігоря Рудика про поета, прозаїка, перекладача, професора Українського вільного університету Ігоря Качуровського, дослідження Віктора Ємельянова “З когорти нескорених” про трагічну долю українського і чеського патріота, професора Ніжинського педінституту Є. А. Рихлика, бесіду Віктора Ємельянова і Олександра Астаф’єва про діяльність осередків ОУН на Чернігівщині під час Другої світової війни. Олександр Морозов історичними документами та власними археологічними розкопками переконував нас в існуванні Ніжина у XIV столітті.

“Просвіта” повертала в Ніжин імена й доробок своїх видатних земляків, відомих у діаспорі. У Гоголівському виші зустрічали Івана Кошелівця та Емму Андієвську, Ольгу Мак. Її “За часів єжовщини” уперше в Україні в кожному числі друкувала газета. Знайдено і повернуто більше 30-ти імен літераторів. Це спонукало професорів Олександра Астаф’єва та Олександра Ковальчука до вивчення літератури української діаспори в університеті і створення Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою 1999 року.

У “Хроніці подій” невеличка замітка “Як називається вулиця?” повідомляє: “З ініціативи працівників Ніжинського краєзнавчого музею та громадських організацій виконком міської ради народних депутатів ухвалив повернути вулицям міста їхні історичні назви”. Отже, декомунізація у нас почалася ще 1993 року, і ми свідки й учасники тих історичних подій.

Зліва направо В. Семистяга, М. Шкурко, Т. Марусик, С. Мельничук біля пам’ятника Т. Шевченку, встановленого з ініціативи ніжинської “Просвіти”

У третьому числі газети привертає увагу “Заява парафіян”. “Відбулися збори парафіян другої у Ніжині громади Української Православної Церкви Київського патріархату, зареєстрованої в обласній держадміністрації в листопаді минулого року. Понад 30 членів — викладачі, студенти, інтелігенція міста ще не мають свого храму. На зборах ухвалено текст заяви до облдержадміністрації з проханням передати громаді Всіхсвятську церкву по вулиці Євгена Гребінки, 31”.

Молодий читач, котрий переглядатиме газету через 40—50 років, переконається в тому, як непросто українці виборювали незалежність у державі, що проголосила себе вільною. Влада, що дозволяла українськість у вигляді вареників, шароварного гопака і затвердженого цензурою списку пісень, чинила супротив усім, хто ставив за мету утвердження української державності.

“Уже другий рік ми терпляче чекаємо, поки наші, з дозволу сказати, керівники і блюстителі законів задовольнять наші законні вимоги. Найдивніше, що всі ці високопоставлені особи, які з цинічною впертістю зневажають законодавство України, заповзято і наполегливо знову балотуються на найвищі посади (а дехто вже й обраний) і запевняють виборців у своїй непохитній готовності будувати правову, та ще й українську, державу”. Це з “Відкритої заяви” голови церковної громади Марії Астаф’євої.

Перечитуючи “Просвіту” тридцятирічної давності, мимоволі порівнюєш її з нинішньою місцевою пресою, яку аж ніяк не можна назвати націєцентричною. Це вже тема для досліджень молодих журналістів, котрих навчає сьогодні наш університет.

У виступах учасників тих подій ми почули не тільки ностальгічні нотки, а й конструктивні пропозиції. Завідувачка кафедри української мови, професор Надія Бойко, доценти Станіслав Зінченко, Валентина Пугач стурбовані станом української мови в українській державі. З ними погодився голова Луганської “Просвіти” Володимир Семистяга, старший науковий співробітник Інституту мовознавства імені О. Потебні НАН України Ігор Бурковський.

Учасники зібрання підтримали звернення до Президента України про саботаж посадовців Мінкультури реалізації вказівок Указу від 31 травня 2018 року №156/2018 року “Про невідкладні заходи щодо зміцнення статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України”.

Завершальним акордом урочистостей став виступ молодого покоління учасників зразкового хору музичної школи “Сяйво” під керівництвом активного просвітянина, заслуженого працівника культури України Сергія Голуба.

Конкурс юних перекладачів «Мовограй»

Григорій ЖИБАК,
УІС

Оголошено підсумки Першого Міжнародного конкурсу юних перекладачів “Мовограй”, організованого та проведеного Спілкою Українських Освітян Діаспори серед учнів українських шкіл за кордоном.

Українській Інформаційній Службі керівник Українського Товариства у Франкфурті-на-Майні Юрій Рахлецький розповів, що на конкурс надійшли роботи з 11 країн — Австралії, Великобританії, Греції, Грузії, Італії, Німеччини, Норвегії, ОАЕ, Польщі, Португалії та Чехії. Особливо активними були учні та вчителі з Німеччини, зокрема з Української суботньої школи у Франкфурті-на-Майні “Сонце в долонях”, 9 учнів якої стали лауреатами конкурсу. Найбільш популярна номінація — “Переклад українською мовою авторського твору для дітей” серед 11—14-річних. Відповідно, в ній була й найбільша конкуренція.

До складу авторитетного журі входили доктор педагогічних наук, професор, лауреат державної премії України Ольга Хорошковська, засновниця проекту “Мова — ДНК нації” Наталія Клименко, українська дитяча письменниця, член НСПУ, НСЖУ, літературний редактор журналу “Малятко” Оксана

Кротюк, академічний директор Школи української мови та культури при Українському Католицькому Університеті, автор підручників із вивчення української мови як іноземної Мар’яна Бурак, директор Школи української мови та культури УКУ Назар Данилків, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка Оксана Туркевич та члени Правління Спілки Українських Освітян Діаспори.

Переможців Першого Міжнародного конкурсу юних перекладачів “Мовограй” визнали у номінаціях: “Найкращий переклад українською мовою казки народів світу” (вікова категорія 8—10 років); “Найкращий переклад українською мовою казки народів світу” (категорія 11—14 років); “Найкращий переклад українською мовою авторського твору для дітей” (категорія 8—10 років); “Найкращий переклад українською мовою авторського твору для дітей” (категорія 11—14 років).

Переможці конкурсу отримають грамоти та призи. Згодом твори призерів та номінантів, видадуть електронною збіркою.

“Історія Малоросії” Миколи Маркевича — це драматична оповідь про український народ”.

«Бандуристе, орле сизий...»

Володимир СКРИНЧЕНКО

Милосердний Бог наділив його багатьма талантами. Історик та етнограф, поет і перекладач, музикант й композитор Микола Андрійович Маркевич зробив визначний внесок у культурно-історичну спадщину української минувшини, та ще й досі гідно не оцінений. Він належав до шляхетного роду Маркевичів, що знані були в Україні ще за часів Руїни. Прізвища їхні можна зустріти в енциклопедії Ф. Брокгауза та І. Ефрона і “Малоросійському родословнику” дворянських родин України, “Petit Larousse illustré” та паризькому виданні мемуарів видатного французького музиканта і диригента Ігоря Маркевича (див. Markievitch Igor “Etre et avoir été”, Memoires. Gallimard, Paris, 1980). Разом зі славетними лицарями степів невтомно здобували вони славу козацьку, але й пера не цуралися. Миколі Маркевичу українська історіографія завдячує за його “Історію Малоросії”, фундаментальну працю, перевидану 2003 року з нагоди 200-річного ювілею від дня народження її автора.

Заради дум та пісень кобзарів Микола Андрійович готовий був пускатися у далекі мандри Україною. В молоді літа, у розквіті сил та й наприкінці життя невтомно збирав він перлини духовної культури українського народу. Незаперечний був його авторитет як знавця народного життя й побуту. Зустріч із Тарасом Шевченком у Петербурзі, куди навідався Маркевич за цензурним дозволом на видання “Історії Малоросії”, принесла йому дарунок долі — дружбу Кобзаря та посвяту на іменини: *“Бандуристе, орле сизий! / Добре тобі, брате: / Маєшь крила, маєш силу / Є коли літати / Тепер летиш в Україну / Тебе виглядають / Полетів би за тобою / Та хто привітає...”*

На світанку життя

Дитинство Миколи Маркевича минало у мальовничих місцях на Чернігівщині, де милувався він красою рідної природи — чарівними фарбами вечірньої зорі та української ночі, гідних пензля Куїнджі, відлунням сільських пісень за річкою, відчуваючи поезію народних звичаїв. Згодом це відгукнеться у його захопленні пісенним фольклором, зокрема у збірках “Українські мелодії” та “Народні українські наспіви”.

Чимало літ спливле, а Микола Андрійович усе згадуватиме свою любу матінку Настю з роду Гудовичів, їхню небагату оселю у “...три кімнатки із глиняною підлогою...”, де мешкали його батьки, четверо дітей та прислуга. Чотирирічна малеча вже читала й писала російською, французькою та німецькою. Саме тоді виявився у нього потяг до музики, властивий усім Маркевичам. Початкову освіту здобував у школі П. Білецького-Носенка біля Прилук. Пізніше вчився у Петербурзі, в університетському пансіоні.

Самотній, у казенному закладі, вдалині від тепла рідної оселі, любої неньки... Рік по тому її не стало. “Найтяжчий час моєї юності”, — зітхав Микола Андрійович. Зате в пансіоні доля звела його з М. Глінкою, І. Панаєвим, М. Соболєвським та іншими видатними у майбутньому діячами російської культури XIX століття. Частенько бував там Олександр Пушкін: провідував молодшого брата Льовушку. Викладав В. Кюхельбекер та ліцейські викладачі поета — О. П. Куницин та О. І. Галич.

Понад усе життя пов’язав його пансіон дружбою з “Гліночкою”, як любовно назве у своїх мемуарах Микола Маркевич майбутнього композитора Глінку. Глінка “вже у пансіоні був чудовий музикант...”

Таємниці минулого

Терни на життєвих шляхах не засмучували його, а сімейне щастя і філософський погляд на примхи долі допомагали йому стійко долати всі негаразди.

Не обходила його доля й видатними подіями та особами. Що найбільш вражало сучасників у Миколі Маркевичеві? Мабуть, його особистий шарм, вміння знаходити спільну мову з людьми різних соціальних верств. У колі його спілкування — поет Василь Жуковський та композитор Михайло Глінка, суворий генерал Микола Раєвський, герой Вітчизняної війни 1812 року, і Тарас Шевченко...

Горнувся до нього і простий люд, приходили селяни, щоб поспілкуватися із розумним паном.

Щоденникові, що й досі зберігається в Пушкінському домі Санкт-Петербурга, Микола Андрійович довіряв свої таємниці: про зустрічі з декабристами у Кам’янці, де спілкувався з генералом Раєвським, Пестелем і багатьма з тих, хто вийде роки по тому на скривавлений сніг Сенатської площі 1825 року.

Та не все довіряти можна щоденникові. За миколаївської доби “...казати правду — це те саме, що підривати підвалини імперії”, як жартував маркіз де Кюстін, який відвідав Росію 1839 року. “Усе тут є, — примітив француз, — бракує тільки свободи...”

Але таємниці збереглися у сімейних спогадах. Про них повідав Ігор Маркевич у своїх мемуарах “Etre et avoir été” (“Нині і колись” — у перекладі з французької).

Достеменно відомо, що протягом 1856—1860 рр. на сторінках “Колокола” та “Полярної зірки”, що видавав у Лондоні російський дисидент Олександр Герцен, друкували матеріали батька й сина — Миколи та Андрія Маркевичів. З Петербурга кореспонденцію до Лондона потаємно надсилав Андрій Маркевич, більшість публікацій належала Миколі Маркевичу. Це були листи з української провінції, спогади про Пушкіна і Рилєєва та різні праці — не для оприлюднення.

Вибір батька й сина Маркевичів був невипадковий.

Цьому передувала політична драма кінця 40-х — змова наївних мрійників Кирило-Мефодіївського товариства, до якого залучено було крім відомих уже історика Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша і Тараса Шевченка, широке коло визначних представників української інтелігенції (1847 року — близько 100 членів, за даними О. Я. Кониського). Серед них — М. А. Максимович та Г. П. Ґалаган, Д. П. Журавський і В. В. Тарновский, а також Маркевичі — Микола Андрійович та його кузен Опанас Маркович, у майбутньому — чоловік письменниці Марко Вовчок.

“...Повстаньте від сна й дремоти, — закликали кирило-мефодіївці, — ...да буде метою життя й діяльності кожного з нас слов’янський союз, всесвітня рівність та злагода, мир та любов...” Та це — вже привід для арешту. “Справу” не оприлюднили і звели до вузького кола осіб: Заходу потрібно було демонструвати цілковиту консолідацію російського суспільства. Найбільше постраждав Тарас Шевченко. Його відправили на заслання — аж до гарячих прикаспійських пісків. Миколі Маркевичу більше поталанило: “справа” коштувала йому лише величезного штрафу.

Малоросійська історія

Дедалі більше захоплювала Маркевича трагічна доля рідної Батьківщини.

Лише влітку 1838-го наважився Микола Андрійович розпочати свою роботу над “Історією Малоросії”. Мабуть, саме нагальна суспільна потреба надихала його на цю фундаментальну працю — цілковито відтворити українську минувшину з найдавніших часів. Але остаточно спонукав його на те вихід з друку “Історії держави Російської” М. М. Карамзіна, її історичний вплив на суспільство.

У Турівці, родовому його маєтку, накопичувалися старовинні рукописи та автографи з фамільних зібрань Івана Скоропадського, Кирила Розумовського та його сина Олексія, Кочубеїв, Гудовичів, фельдмаршала Румянцева, князів Вишневецьких та Чарторийських. Самих рукописів в архівній колекції Маркевича налічувалося до 12000, здебільшого — оригінали. “Рахунок старовинним рукописам” Маркевичівського архіву, — писав О. М. Бодянський до Ханенка, — йде не номерами, а пудами”.

Брак фахової підготовки з історії компенсував він роками тяжкої праці і роздумів над мистецтвом історика та його призначенням. “Мистецтво відтворювати історію виняткове, через те й визначних істориків бракує”, — писав Маркевич. На його погляд, в офіційній історіографії і літописах немає місця народу: все заповнено “...грабунками, війнами, насильствами...” Та як підсумок, “...історії народу — немає”.

“Історія Малоросії” Миколи Маркевича — це драматична оповідь про український народ, приречений відстоювати своє право на життя, свою національну самобутність та православну віру, яку намагалася поглинути Річ Посполита за допомогою латинства, поширюючи католицтво насильством та спокусою. І першими жертвами католицької пропаганди, за думкою Маркевича, стала шляхетна еліта цих народів. Тишкевичі і Сапєги, Огінські та Вишневецькі, Сангушки, Острозькі та інші православні роди не встояли під тиском польщизни, національно знеособилися й полонізувалися.

Маркевич детально аналізує історичні корені козацтва, його соціально-психологічний феномен, що міг утворитися лише за тяжких умов протистояння, споконвічної боротьби з хижаками дикого степу на околиці Європи XVI століття. Мабуть, це й сформувало лицарський дух козацтва та його ментальність.

Зрозумілою стає критика Маркевича дворянських істориків щодо спотворювання ними історичної правди про героїчні справи Південної Русі, — Бантиш-Каменського, Куліша та інших: “Я вищирював зуби проти тих, хто ганьбив Україну, особливо ж — козацтво...”

Українська історіографія ще не знала такої фундаментальної праці.

До наукового обігу вводилися унікальні історичні документи (загалом Маркевич залучив близько 90 найменувань рукописів та інших джерел російською та іноземними мовами). Посилався він на поширювану у списках “Історію русів” Георгія Конисського, якого вважав “найправдивішим з істориків...”

200-річний ювілей Миколи Маркевича вшановано 2003 року перевиданням його “Історії Малоросії” за редакцією Ю. С. Шемшученка.

Ця праця здобула високу оцінку навіть великодержавницьки налаштованого літературного критика Віссаріона Бєлінського. Подих її відчутний у багатьох творах Шевченка — поемі “Гайдамаки”, в офортах “Дари Богданові в Чигирині” та “Смерть Богдана”.

На жаль, немає вже могили Миколи Маркевича. Після Жовтневого перевороту 1917-го збаламучені більшовицькою пропагандою селяни Турівки вчинили глум на місці поховання: вони викопали останки небіжчика, запрягли коней і возили їх по селу. Врятувати вдалося лише надгробок з місця поховання, який перевезли до Яготина і встановили у місцевому парку (див. Лисенко І. “Музики сонячні дзвони”. — К.: “Рада”, 2004. — С. 365).

Igor Markievitch, Paris, 1980...

Пам’ять про свій родовід, про рідний край змусили Ігоря Маркевича, всесвітньо відомого маестро, врешті відкласти свою чарівну диригентську паличку і стати прискіпливим істориком та мемуаристом, присвятити останні — дорогоцінні! — роки життя пам’яті своїх предків, цілковито поринути у сімейні архіви та осягнути історичний біль свого предка Миколи Маркевича. На сторінках мемуарів Ігоря Маркевича — “Etre et avoir été” — слова шани й подяки предкам, яким зобов’язаний він талантом та духовними прагненнями, роздуми про примхи долі, що закинула нащадків автора “Історії Малоросії” з неосяжних далей Чернігівщини, від берегів Десни та Сейму до берегів Сени.

Перед тим, як раптово обірвалося його життя, Ігор Борисович у лютому 1983 року встиг ще побувати у рідному Києві, виступити у Колонному залі ім. М. В. Лисенка із Сьомою симфонією Бетховена та прийти до Київської консерваторії, де народився він, усесвітньо відомий французький музикант і диригент Ігор Маркевич...

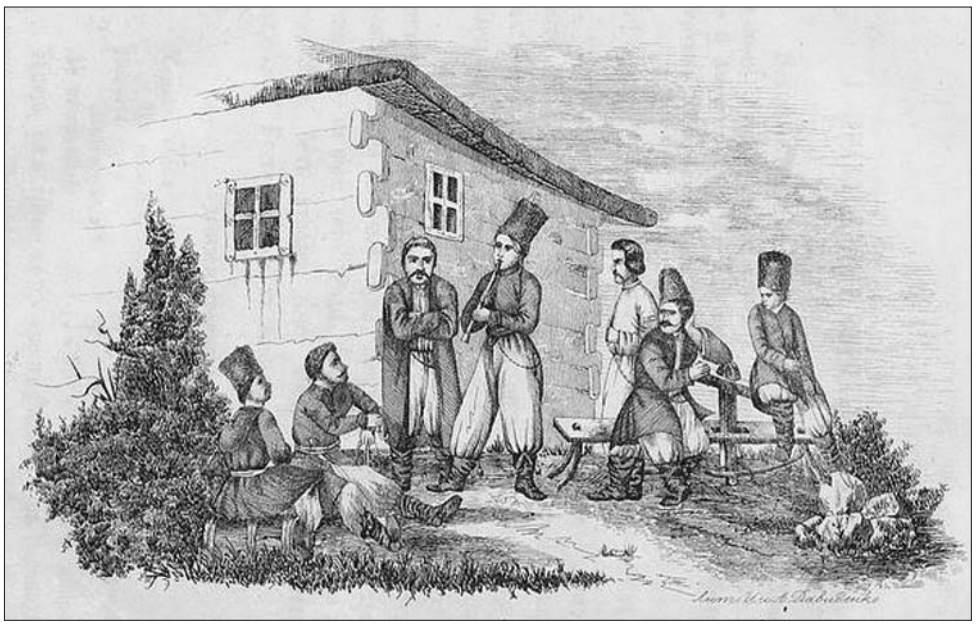

Борис Грінченко в обороні спадщини Пантелеймона Куліша

Василь ЯРЕМЕНКО,
професор

Куліш
Давно в труні Тарас і Костомара,
Грабовський чемний, лагідний Плетньов...
Сивіє розум і холоне кров,
Літа минулі — мов бліда примара.
Та він працює. Фенiксом з пожару
Мотронівка народжується знов,
Завзяттям віє від його промов,
І в очах — відблиск молодого жару.
Він боре тупість і муругу лінь,
В Європі хоче “ставляти курінь”.
Над творами культурників п’яніє;
І днів старечих тягота легка,
І навіть в смертних муках агонії
В повітрі пише ще його рука.

М. Зеров

Верховна Рада України 2018 року прийняла вікопомне історичне рішення про відзначення 200-літнього ювілею Пантелеймона Олександровича Куліша *на державному рівні*.

Це рішення засвідчує визнання заслуг і ролі П. Куліша в українському націєтворенні і культуротворенні. Його ім’я в реєстрі Великих українців за непроминальне значення особистого внеску в національну духовність і розвиток національної гуманітарної науки з палким покликом: “Нехай не гасне світ науки!” А щоб той світ не гас — він запалював “досвітні вогні” і десятки непогасних “світильників”. Так, П. Куліш залишив по собі глибокі сліди в українській культурі, хай навіть у дечому чимало й “наслідив” і навіки залишив “кізяки на дорогах історії” як її накладні витрати. Правди ради скажемо, що багато сучасників Куліша з розряду гала-патріотів і вчених ХХ століття більше віддавали уваги Кулішевим “кізякам”, аніж його величі, його заслугам, неубутним і непроминальним. “Буржуазного націоналіста” П. Куліша належало тільки паплюжити. І це була правда.

Першим, хоча були й попередники, наукову методологію до явища “Пантелеймон Куліш” застосував Борис Грінченко. Його науковий підхід вимагав: епохи маємо розглядати і оцінювати з наукового погляду сьогодення (невідомо, чому ці слова приписують Леніну, коли їх сказав Б. Грінченко задовго до Леніна), а людей маємо оцінювати з погляду епохи, в яку вони жили.

Не все написане великими (не в число Т. Шевченко) витримало життєву стійкість та історичну значимість, у кожного було й таке, що не витримало випробування часом і залишилось історико-літературним фактом для характеристики епохи і особистості. Такі факти Грінченко виносить “за дужки” спадщини класиків. Грінченко говорить, що крім “Енеїди” у І. П. Котляревського є “Ода князю Куракіну”, у Г. Ф. Квітки попри його сонцесяйну спадщину є “Листи до любезних земляків”, у Є. П. Гребінки, окрім класики, яку ми вивчаємо і використовуємо сьогодні, є ще й “Так собі до земляків”, хоча, на мою думку, прочитані сучасними дослідниками не цілком правильно, без урахування тонкої іронії полтавця Є. Гребінки з переходом до сарказму в ідилічному образі епохи. Такі твори ми вибачили і Котляревському, і Квітці, і Гребінці, й иншим, а от Кулішеві його віршовані цареслав’я у “Дзвоні”, козакофобію, а особливо “Историю воссоединения Руси” в трьох томах, — пробачити не можемо і чомусь за дужки його цінної і значимої спадщини не виносимо. А давно це треба вже було зробити.

Першим, хто намагався це зробити, — був таки Борис Грінченко.

У щойно віднайденій архівній справі, заведеній Харківським жандармським управлінням на заарештованого 16-літнього учня 5 класу Харківського реального училища Бориса Грінченка, засвідчено, що в його ранці при обшуку знайдено не брошуру соціалістичного змісту С. Подолинського “Парова машина”, а “Листи з хутора” П. Куліша. Один із листів розглядав проблему “Чого стоїть Шевченко, яко поет народній” із випадами Куліша проти Шевченка. Грінченко шукав істину і “ярликів” не наклеював.

Випади Куліша проти Шевченка і Костомарова у Грінченка мали пояснення. Він історичних помилок ніде *не оправдує*, а *пояснює* зі свого суб’єктивного погляду, а оскільки цей погляд поділяє гурт авторитетних діячів і вчених, то маємо право стверджувати, що погляди Грінченка на Куліша близькі до об’єктивних, наукових.

Б. Грінченко, як видно з його літературознавчої спадщини, не оминав і малопомітні постаті, якщо вони бодай щось зробили для розвитку української освіти і особливо просвіти українського народу, то Куліш, який зробив так багато, має чимало бібліографічних позицій народопросвітніх видань. В активі П. Куліша був український буквар — ширша “Граматка” 1857 р. і дещо скорочена “Граматка” 1861 р., історія України, надрукована в дитячому журналі О. Ішимової “Звёздочка”, а головне — 39 народопросвітніх книжечок, виданих із Д. Каменецьким у “Сільській бібліотеці”. Куліш узагальнив багаторічну роботу Максимовича, Метлинського, Корсуна, Закревського, Лукашевича та ін. з вироблення українського правопису і фонетичного унормування літер і — рос. и, и — рос. ы, літери ї, апострофа, зривного г — гніт — гніт, гудзь, агу тощо. Грінченко знімає анафему, яку наклала на Куліша своя ж таки національна еліта, часом і не безпідставно. Грінченко розумів, що Куліш і не пророк, і не геній, подібно Шевченку, але це не заперечувало ні трудолюбивість, ні мудрість Куліша, ні його знання мови чи одного з трьох джерел національної культури — Біблії, “а хулителі мудрих — вороги Богу і пращурам своїм”, як сказано в Біблії. Грінченко вимагав всебічного, комплексного підходу до оцінки заслуг і “мудрості” Куліша. У П. Куліша є цілком виважена, наукова і мудра теза, що “общество, несомненно, должно быть построено на нравственных началах”. Грінченко відшукує ті “моральні початки” у самого Куліша і в “Листах з України Наддніпрянської”, в листі п’ятому, наводив Кулішеву сентенцію з передмови до російського видання “Чорної ради” 1857 року про “*нравственную необходимость слияния в одно государство южного русского племени с северным*”. От вам і “нравственные начала” П. Куліша!? Але в конкретному часі такі заяви знаходять своє пояснення і були вони не поодинокі і в різні, навіть маловіддалені часи, мали інший зміст. Коли читаєш “Казаки”, твір Олекси Кузьмича, раннього романтика, то дивуєшся, що всі козацькі діла і подвиги робили на славу російського царя, а Метлинський у передмові до своєї многоцінної збірки називає Москву “рідним краєм”. Накладні витрати самоідентифікації очевидні, але еволюція світогляду українських інтелектуалів, не без впливу Т. Шевченка, була поступальною і цілком очевидною і аж ніяк не відповідала уявленням сьогоднішнього дня.

Розглядаючи Кулішеву поетичну збірку “Досвітки”, Грінченко Куліша як поета ставить не дуже високо, як поета “середньої руки”, але вказує на низку поетичних шедеврів у цій збірці і зупиняється на їхній естетичній значимості, національній відповідності заготованої сили образу і думки, пожиточної на багато наступних віків:

Кобзо, моя непорочна утіхо!
Чом ти мовчиш? Задзвони мені стиха,
Голосом правди святої дзвони,
Нашу тісноту гірку спом’яни.
Може, чиє ще не спідлене серце
Важко заб’ється, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни.

Хто не здоліє озватись ділами,
Хай обізветься німими сльозами;
Ти ж своє слово дзвони-промовляй,
Душам братерським заснуть не давай.
Хай недовірки твої туманіють,
Хай вороги твої з жалю німіють;
Ти рідну сем’ю докупи ззивай.

Гей, хто на сум благородний багатий,
Сходьтеся мовчки до рідної хати,

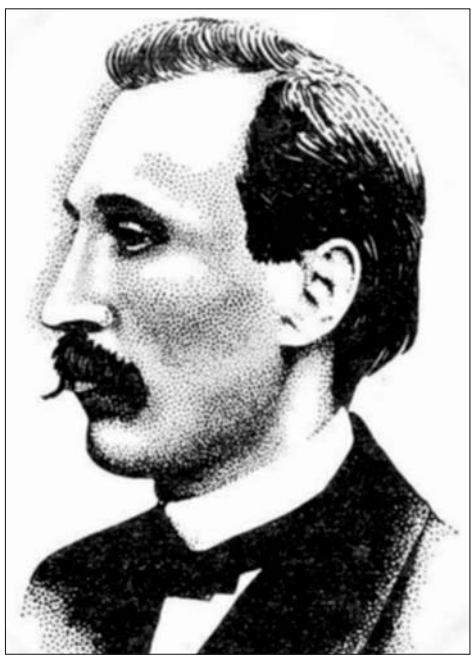

Та посідаймо по голих лавках,
Та посумуймо по мертвих братах.
Темно надворі, зоря не зоріє,
Вітер холодний од півночі віє,
Квилять вовки по степах-облогах.

Кобзо! ти наша одрада єдина...
Поки із мертвих воскресне Вкраїна,
Поки дождеться живої весни,
Ти нам про нашу тісноту дзвони.
Стиха дзвони, нехай мучене серце
Важко заб’ється, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни.

Це буде хвилювати завжди, як не перестають нас хвилювати історичні народні пісні і думи. Недаремно П. Куліш критерієм оцінки оригінальних творів сучасних йому поетів вважав їх співмірність із творами народної поезії. Для мене, після прочитання різноспрямованої спадщини П. Куліша, особливо тієї, що потрапила під літературознавчий скальпель Б. Грінченка, цілком очевидно, що шибання в крайнощі — від цареславлення до полонофільства і навіть туркофільства, від обожнювання Шевченка і звеличення Костомарова до розхитування під ними п’єдесталу заслуг і слави (що неминуче треба винести за дужки Кулішевої спадщини!), коли історія визначає 1, 2 і 3-є місце на п’єдесталі заслуг і відвела Кулішеві тільки третє місце, — роздуте, хворобливе честолюбство і характерологічні особливості, які Грінченко аргументовано розкрив у біографічному нарисі-некролозі “П. А. Куліш” (1899) — ніякими “класовими”, становими чи ідеологічними чинниками, пояснити неможливо. У мене часом з’являється підозра, що в випадах проти народу (“Народе без пуття...”) і байдужих серед сонного болота громадського життя громадських діячів і інтелектуалів, Куліш застосував варварський спосіб будити від сну і байдужості: “Я ж гавкаю раз в раз, щоби вона не спала” (І. Франко). Безперечно, святими для Куліша були Україна, український народ і його пророк і геній Тарас Шевченко. Я допускаю провокативність Кулішевих образ, заставити представників галушкового-декларативного патріотизму стати на захист честі національних святинь і святощів. Аякже!

Критики і їхні звинувачення у зраді не дуже бентежили Куліша: і вмираючи, він працював над перекладом Біблії як незглибимим джерелом для національної культури і духовності.

Наприкінці 20-х років ХХ ст. постала невидима ідеологічна аніж історико-літературна потреба видавати літературних пропілеїв — маловідомих, анонімних, забутих, недооцінених у своєму часі українських письменників, що творили в літературному процесі від появи “Енеїди” Котляревського до Шевченкового “Кобзаря”. Фактично вони творили т. зв. “масову літературу”. Як і двісті років тому, наукова проблема українських пропілеїв не тільки не зникла, а й значно загострилась. У львівській “Зорі” знаходимо публікації Б. Грінченка про забутих письменників (Макаровського, Тишківського та ін.). Пізніше низка творчих імен “загубилася”, “зникла безвісти” в розгулі більшовицької компартійної інквізиції. Сьогодні імена Гната Михайличенка, Олелька Островського, навіть такого таланта, як Андрій Ніковський, — це імена українських пропілеїв, їх повертає сьогодні із забуття приватне видавництво “Українські пропілеї”. Сто років, від виходу першого тому “Українські пропілеї” (Котляревщина) (ДВУ, 1928) і до сьогоденного видавництва “Українські пропілеї”, ідею повернення в історико-літературний обіг пропілеїв не вдалося знищити. Цьому чимало посприяв свого часу Б. Грінченко, напрацьовуючи методологію публікації навіть окремих творів із неоднозначної спадщини деяких письменників, як, скажімо, П. Куліша.

У двадцятих роках першим, хто став коло цієї праці, був талановитий український учений-літературознавець Ієремія Айзеншток. Я мав честь знати особисто цю славну людину. За епістолярною рекомендацією Івана Світличного він на початку шістдесятих років ХХ ст. був моїм інструктором, гідом, екскурсоводом по ленінградських архівах.

І. Айзеншток розшукав у давніх російських журналах, альманахах, архівах, бібліотеках Росії і України “досить значну кількість” часом зовсім невідомих українських творів, дав їм наукову редакцію, написав про них наукові статті й примітки.

Наукова робота І. Айзенштока “Українські пропілеї” — Котляревщина, цінна у виробленні наукової методології, ми бачимо виразний слід наукового підходу до таких проблем Б. Грінченка. Та й Айзеншток цього не приховує.

Для нас є знаковим, що І. Айзеншток, вдаючись до спроби реставрації літературного процесу від Котляревського до Т. Шевченка, посилається на Грінченка як на науковий авторитет, зокрема на його статтю “До історії Кулішевих “Досвіток” (“Науковий збірник, присвячений професорові Михайлові Грушевському”, Львів, 1906). Айзеншток подає цитату з цієї роботи Б. Грінченка як методологічно засадничу: “Певна річ, — пише Б. Грінченко, — що вважати Куліша за першорядного поета не можна... та поруч із віршами, де розумування, тенденція занапащають поезію, у Куліша чимало знайдеться справжніх перлин поетичних”. Чому й сьогодні ми маємо копирсатися у характерологічних завихреннях Куліша, в його честолюбивих домаганнях бути бодай другим на п’єдесталі історії, а не третім, після Костомарова, — а не вводити в культурний вжиток означені Б. Грінченком “справжніх перлин поетичних”. Куліш не піднявся до Тичининого поклику “Товариство, яке мені діло, чи я перший поет, чи останній”. Кулішеве славолюбство вимагало бути першим, але “дієзи в ключі” він таки ставив.

Грінченко чи не перший в історії літературознавства став на захист ваговитої спадщини П. Куліша: він нічого не виправдовував, а пояснював, спростовував численні гріхи Куліша, в яких часом і безпідставно його звинувачували. Сприйняття Грінченкового біографічного нарису “П. А. Куліш” (1899) майже однозначно було критичним. І. Стешенко виступив із різкою критикою Грінченкового нарису з класових позицій, а мудрий і добре знаючий П. Куліша Федір Вовк у листі до Б. Грінченка відгукнувся і на нарис-некролог, і про постать самого Куліша. Два абзаци в листі Ф. Вовка (від 9 травня 1898 р.), на мою думку, є методологічним документом для з’ясування явища “Пантелеймон Куліш” у майбутніх дослідженнях Ф. Вовка: “А за Куліша — звісно — autbenenihil[1]. Що Ви там не кажіть про самостійну працю сильного чоловіка і про товпу, котра не хоче її дозволяти, але цім Куліша не виправдите і не зробите більшим, ніж він був. На мій погляд, ні Куліш не був таким вже дуже сильним, ні “толпа” не була вже такою толпою (пригадайте тільки, що ця “толпа” складалася з таких людей, як Костомаров, Антонович і чимало інших...).

Далі буде.

“За два роки він зібрав таку величезну кількість матеріалу, як цього не вдалося зробити цілим науковим товариствам за багато літ”.

Павло Чубинський — велетень української етнографії

Петро ЧЕРНЕГА

Нещодавно виповнилося 180 років від дня народження “велетня української етнографії, який так хотів у ті глухі часи виявити всю багату індивідуальність свого народу…, всю красу його фольклору”, — так оцінила С. Русова правознавця, фольклориста, громадського діяча України та Росії, предтечу української свободи Павла Платоновича Чубинського.

Навчаючись у Другій київській гімназії, а згодом на юридичному факультеті Петербурзького університету, він цікавиться життям селян і міщан, збирає музичний фольклор на Бориспільщині. У зимові канікули 1860 р. зібрав 139 весільних і календарних пісень, нотний запис яких здійснив М. Лисенко. Бере участь у роботі товариства “Хлопомани”, створеному В. Антоновичем і Т. Рильським.

1861 р. П. Чубинський долучається до роботи в київській “Громаді”, журналі “Основа”.

1862 р. 23-літній кандидат права П. Чубинський у Києві на зібранні київської громади і сербських студентів у будинку купця Лазарева під враженням сербської пісні пише вірш “Ще не вмерла Україна, і слава, і воля”.

Дар організатора, натхненника ідей свободи й небезпеку для імперії побачила в П. Чубинському російська влада і 1862 р. доправила його на заслання до Архангельська. У дорозі жандарм, який його супроводжував, слухаючи розповіді П. Чубинського про людські дивацтва, народні вірування, перекази, анекдоти, став прихильником українства.

Упродовж 1863—березня 1869 рр., обіймаючи посаду секретаря Архангельського губернського статистичного комітету, П. Чубинський зробить вагомий внесок у розвиток господарства, зокрема сільського, транспорту, торгівлі, вивчення історії, становлення освіти й музейної справи в губернії. Його оберуть членом Імператорського Московського товариства сільського господарства, Імператорського Російського географічного товариства (РГТ), Товариства любителів природознавства, антропології і етнографії Московського університету. За 7 років заслання в Архангельській губернії він написав понад 50 наукових праць, звітів, програм, що започаткували становлення процесу соціально-економічного життя на колонізованих імперією землях фінських племен.

У березні 1869 р. його звільнили з-під нагляду, а в травні доручили очолити Експедицію в Південно-Західний край для етнографічних і статистичних досліджень. П. Чубинського нагородили срібною медаллю, а великий князь Олексій Олександрович подарував діамантовий перстень за заслуги перед Росією. У Петербурзі опублікували його змістовний “Нарис народних юридичних звичаїв і понять з цивільного права Малоросії”, автора нагородили другою срібною медаллю.

Повернувшись в Україну, П. Чубинський улітку 1869 р. опублікував у пресі Програму досліджень експедиції: збирання матеріалу про склад населення, суди, хліборобство, тваринництво, тютюнництво, бджільництво, ремесла селян і промисли, заробітки і бюджет сімей, ярмарки і торгівлю; народний побут, традиції, звичаї, повір’я, забобони, демонологію, фольклор і народну музику.

Збір матеріалу тривав 14 місяців впродовж 1869—1870 рр. Чубинський з колегами й помічниками здійснив три експедиції в повіти Київської, Волинської й Подільської губерній, об’їхав 56 повітів, кілька сот сіл, міст, хуторів. Вивчаючи життя населення Полісся, зокрема Мозирського, Берестейського, Кобринського, Пружанського і частини Слонімського й Більського повітів, він зібрав 700 рішень волосних судів, матеріали про стан промислового і сільськогосподарського виробництва, торгівлю, бджільництво, побут, фольклор. Чубинський, аналізуючи національний склад населення, робить висновок, що воно зберегло українську мову, традиції, звичаї, проте засвоїло білоруську фонетику.

Роботі експедиції сприяли відомі вчені, митці: М. Драгоманов, В. Антонович, М. Лисенко, О. Русов, М. Костомаров, О. Кістяківський, В. Симиренко, вчителі, священики, працівники земських статистичних органів. До впорядкування матеріалу він залучив цих діячів, а також колег із Київського відділу РГТ, журналістів, працівників губернського статистичного комітету В. Кравцова, П. Раєвського, професора Київської духовної академії М. Петрова, А. Хойнацького – церковного і педагогічного діяча, протоієрея, історика Української православної церкви.

Наприкінці 1871 р. комісія РГТ високо оцінила працю експедиції і ухвалила рішення про видання зібраного матеріалу в 7 т. у 9-ти кн. Відповідальність за видання поклали на М. Костомарова і П. Гільтебрандта – члена Археологічної комісії товариства. Впродовж 1872—1878 рр. “Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом” були видані в Петербурзі. Член РГТ, імперської академії, академік О. Пипін високо оцінив працю П. Чубинського: “За два роки він зібрав таку величезну кількість матеріалу, як цього не вдалося зробити цілим науковим товариствам за багато літ”, а товариство нагородило нашого земляка Золотою медаллю.

У 5-ти томах видання був уперше зібраний багатющий фольклор українського народу. Широко були представлені легенди, прислів’я, загадки й ворожіння, 146 народних казок з Правобережної і Лівобережної України, що раніше не були опубліковані вченими, близько 500 колядок, переважно духовного релігійного змісту “... так як їх співав народ”, близько 4000 тис. обрядових і побутових пісень, а з ліричними і героїчними – 5000.

Особисто П. Чубинський зібрав і опрацював спільно з товаришем, відомим правознавцем, професором Київського університету св. Володимира О. Кістяківським близько 1000 матеріалів судових рішень волосних судів, поміщених у 6-му томі, де вони аналізують їх вироки, із застосуванням імперського і звичаєвого права, особливості побуту й традицій у соціальних взаєминах українського населення. Він об’єктивно характеризує національний характер українців, позитивно оцінюючи їх працьовитість, моральність, сентиментальність у порівнянні з “великоросами”. П. Чубинський в одному із нарисів “Записок Императорского Российского географического товарищества”, аналізуючи трудовий світогляд, тобто ідеальний тип культури українців, понад 97 % яких становили селяни, пише: “Малороси уважають єдиним джерелом багатства хліборобську працю: “Як віл да коса і грошей киса”, — каже народне прислів’я, тобто маючи знаряддя для хліборобської праці, й не маючи навіть своєї землі, можна досягти достатку”.

Значний матеріал щодо географії і статистики українського населення, зокрема євреїв та поляків, запис і опис українських приказок, житла й побуту, їжі, одягу українців вміщено у двох книгах 7-го тому. У січні 1872 р. П. Чубинський ознайомив членів РГТ з “етнографічною різновидністю малоросійського племені на основі аналізу говірок”, — писала російська шовіністична газета “Киевлянин”. Він заявив, що українці тотожні, ідентичні населенню, описаному в літописі Нестора, що вони в побутовому, лінгвістичному і топографічному планах так само поділяються на полян, сіверян або поліщуків і галичан. А в липні виступив з доповіддю перед членами відділу етнографії РГТ про “Малороссийское племя” (назва статті в “Киевлянине”) про походження українців, де заявив “що об’їхавши всю Україну, записавши і проаналізувавши особливості мови, говірок, діалектів українців, я дійшов висновку: збіг мови і говірок з поділом Нестора на окремі племена свідчить про древність населення Південно-Руського краю” і що цей поділ існує до нинішнього часу”.

Чубинський, таким чином, спростовував заперечення царизму, його Валуєвських і Емських указів про те, що не існує українців та їхньої мови.

Павло Чубинський упродовж 1871—1872 рр. редагує “Труды” і готує до друку з дійсним статським радником, головою київської контрольної палати і заступником Голови Південно-Західного відділу РГТ В. Борисовим “Календар Південно-Західного краю” на 1873 р. обсягом 600 с. Ця фундаментальна праця за структурою, змістом, якістю матеріалу не мала подібних в імперії. У ній були анотовані календарі свят, хресної ходи, хронологія історичних подій, географічний нарис і опис населення України у повітах і містах, статистика шлюбів, народжень і смертей, страхування прибутків і капіталів, матеріал про сільське господарство, промисловість, кількість церков, ярмарок, опис шляхів сполучень, пароплавства, поштових трактів і пунктів кореспонденцій, наукових товариств, статистику навчальних закладів, їхніх учнів і студентів, бібліотек, книгарень, друкарень, братств, лікарень, притулків, шпиталів й адрес-календар усіх начальників Південно-Західного краю.

Завдячуючи П. Чубинському, 22 листопада 1872 р. імператор дозволив організацію Південно-Західного відділу РГТ у Києві. Офіційне відкриття відбулося 13 лютого 1873 р. у залі Державного банку. Головою обрали просвітителя і добродійника Григорія Галагана, управляючим справами, а згодом заступником голови П. Чубинського, а його помічником — О. Русова.

Робота Південно-Західного відділу РГТ легалізувала діяльність “Київської Громади”, писав Ф. Вовк. Вона видає “Історичні пісні українського народу”, Б. Грінченко розпочинає підготовку “Словника української мови” (1907—1909 рр.), плідно працює фольклорист і етнограф В. Гнатюк, а П. Чубинський планує експедицію на Одещину й до Чорномор’я, що не вдалося здійснити за браком коштів.

У квітні 1873 р. П. Чубинський на засіданні відділу РГТ у Києві зробить презентацію “Декількох народних історичних переказів та пісень”, висвітлюючи героїчне й трагічне оспіване у них історичне минуле українства. Він заявив: “Малоросійський народ прожив життя, повне драматизму. Україна була ареною постійною боротьби, а її народ героїчно боровся з ворогами. Саме в пісні — душі народу, він відобразив свої почуття і помисли”. П. Чубинський запропонував створити Етнографічний музей, що було здійснено.

На початку 1874 р. Південно-Західний відділ РГТ налічував 90 дійсних членів і 12 членів-кореспондентів, які під керівництвом П. Чубинського брали участь у підготовці і виданні “Записок Юго-Западного отдела Императорского Российского Географического общества за 1874 г.” і наступний рік, у підготовці й роботі III Археологічного з’їзду (1874 р.), а також підготовці експонатів до виставки на Паризькому географічному конгресі 1875 р., куди відділ запросили.

Комісію очолив М. Драгоманов, а “неблагонадійний” П. Чубинський, інші її члени підготували експонати. До Парижа надіслали фотографії з видами місцевостей, типи мешканців і візерунки українського орнаменту, бібліографічний покажчик з природничої історії губерній Київського навчального округу й “Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край”. Основну роботу виконав П. Чубинський, за що Конгрес нагородив його Золотою медаллю.

Складне матеріальне становище, витрати власних коштів на експедицію примусили П. Чубинського з 1870 р. працювати також виконавчим директором фірми “Брати Яхненки-Симиренки”, а згодом і Секретарем Київського відділення технічного товариства.

Царська адміністрація в Україні, яка пильно слідкувала за П. Чубинським, негативно оцінила роботу Південно-Західного відділу РГТ, її українофільську спрямованість. У 1876 р. відділ розпустили за наклепом таємного радника, помічника попечителя Київського навчального округу, голови Київської археологічної комісії М. Юзефовича, а П. Чубинського вислали назад до Архангельська. За сприяння міністра шляхів сполучення Росії К. Посьєта, йому дозволили мешкати і працювати на посаді керівника залізничними школами в Петербурзі впродовж квітня 1876—літа 1879 років.

У 1879 р. Російська академія наук за вагомий внесок у розвиток етнографії й соціально-економічного життя імперії присудила П. Чубинському Уваровську премію.

Важка хвороба — “страждання головного мозку”, як занотує у щоденнику О. Кістяківський, стала підставою для повернення П. Чубинського на Батьківщину. Чотири роки він був прикутий до ліжка тяжкою недугою і 26 січня 1884 р. помер.

Російська центральна преса “Русские ведомости”, “Новое время”, “Восточное обозрение” та інші високо оцінили внесок П. Чубинського в розвиток науки і економіки імперії.

Натомість українська влада не спромоглась гідно вшанувати нинішнього року і загалом пам’ять про Великого Українця.

На панахиді по П. Чубинському професор права й один із друзів О. Кістяківський так оцінив діяльність славного сина українського народу: “Він володів неприборканою робочою силою. Ініціатива його в роботі й науковій і діловій була величезна. Здатність його віднаходити швидкі методи здійснення задуманого була дивовижна. Дар організовувати і гуртувати робочі сили інших для здійснення задуманого плану був вражаючий”.

«Ой упала колодочка з неба...»

Ганна СОКІЛ,
доктор філологічних наук

Здавна українці перед Великим постом відзначали Запусти. У народознавчій науці явище цього періоду зустрічається під назвою Колодка. Однак наші традиції святкування мають чимало варіантів і локальних назв: Колодій, Масниця, Запусти, Пуще(а)ння, Заговини, Сирний тиждень, Мандзя, Масниця. а в регіонах, які межують зі східним сусідом, трапляється назва “Масляна”.

Святкування Колодія чи Колодки залишається малодослідженим. Недостатньо відомостей збереглося й про пісні “на колодку”, або колодчані пісні, які супроводжували обряди і належать до періоду між зимовим і весняним циклом. По суті, вони завершували зимовий період і за часом виконання відбувалися перед Великим постом, на Запусти. А. Свидницький писав: “...Де у нас хоч слово про “колодки”? Чимало у нас чого не записано?! Що ж стосується Великодня, то перед гаївками є звичай віддавати колодку...” “Колодій”, на думку А. Свидницького, був заключним святом любові-кохання, а весна — початком.

Згадки про звичай “волочити колодку” є у П. Чубинського, М. Костомарова, С. Килимника та ін. Пісні, приурочені до Колодія, зафіксовані в різних регіонах України — на Волині, Поділлі, Слобожанщині. Цей звичай — стародавній, ще дохристиянський. В Україні Колодка має свої особливості, національні форми та цілком відмінний зміст, форму, зокрема від “масляниці” у росіян. Дії Колодки спрямовані до неодружених та одружених, але бездітних. В її основі міститься покарання тих представників молоді, що вчасно не створили сім’ю. Одружений чоловік має “волочити колодку” доти, доки не відкупиться здебільшого могоричем та іншими частунками. А парубки дарували дівчатам дарунки (хустинку, стрічку). На Великдень був звичай “віддавати колодку”: дівчина, христосуючись, не обмінювалася з парубком писанкою, а лише віддавала її, за що хлопець повинен їй найняти музику до танцю. Так починалися стосунки між молодими, які під осінь могли завершитися одруженням. Саме цим Колодка наближається більше до західноєвропейських звичаїв, в основі яких також простежуються наміри щодо створення майбутніх сімей, ніж до розважальної російської “Масляної”, приуроченої лише до “спалювання” зими і зустрічі весни.

Як відбувався обряд Колодки? Він проходив упродовж цілого тижня перед Великим постом. Отже, на останньому тижні після м’ясопусної неділі, в понеділок, сходилися до корчми лише жінки. Непомітно одна з них клала на стіл сповите полінце, й тоді всі викрикували: “Народилася Колодка (чи Колодій), народилась (народився)”. Бралися всі за руки й жвавими рухами, з веселими викриками-вигуками та співом відповідних пісень тричі обходили навколо стола: “А вже наше дитя народилось, а вже на світ Божий та й з’явилось”.

Про архаїчність Колодія засвідчує застосування різних замовлянь та імітації “родин”. Першого дня (понеділок) імітувалося народження Колодія, другого (вівторок) — хрестини, третього (середа) — похрестини, четвертого (четвер) — смерть, п’ятого (п’ятниця) — поховання, шостого (субота) — оплакування, а в неділю “волочать колодку”. Жінки ходять по домівках, де є молодь, і прив’язують парубкам і дівчатам невелику палку до ноги як покарання за те, що не одружилися в останні м’ясниці. Дівчата теж чіпляють обшиту стрічками колодку парубкам, за що ті повинні дати викуп. Із пісень випливає, що Колодій — чоловічий образ, якому надавали в обряді антропоморфних ознак, уособлюючи це поліно Колодієві, що народжувався і помирав. Якоюсь мірою в цьому простежуються паралелі з весняною грою Кострубонькою, гуцульським обрядом “завивати Федора” тощо.

На Слобожанщині звичай в’язати колодки, як зазначила харківська дослідниця Віра Осадча, зберігся і нині, але перетворився на своєрідні гостини і молоді, і жонатих людей. На Харківщині, як в’яжуть колодку, то приказують: “Оце тобі, дівко, щоб ти не гордилася, / Оце тобі, дівко, щоб ти звеселилася. / Ох, мають колодочку дорогеньку, / Та підбери пароньку вірненьку”. “На Масниці варили вареники з маслом, наряджали таке гільце у вигляді ляльки — з однієї сторони роблять дівчину, з другої — хлопця. І ось зводять їх до купи, до пари, тепер можна і заміж іти. Потім їх топили” (В. Осадча).

На Бойківщині перед початком Великого посту “ладили Мандзю” — велику ляльку, що нагадувала опудало. Подекуди її настромлювали на держак. “Завивали Мандзю” строкатими різнокольоровими “лахами” і такими ж паперами, використовуючи для цього багато шпильок. Лялька обов’язково мала бути розкуйовдженою. У понеділок жінки купували для такої ляльки шпильки, у вівторок перед вечером “ладили Мандзю”. У середу ввечері розгорталося головне дійство, під час якого співали, жартували, веселилися, частувалися. У четвер уранці, до схід сонця, “Мандзю” несли на річку і кидали в воду. При тому плескали в долоні, веселилися. В обряді брали участь лише жінки. У Лішні, поблизу Дрогобича, де зафіксовано цю інформацію, таких жіночих гуртів могло налічуватися й до двадцяти. На Тухольщині, зокрема у Верхній Рожанці, справляли запусти “іграми”, в яких брали участь лише одружені пари репродуктивного віку. Сходилися в одній хаті, наймали музики, приносили з собою частунки і справляли гостину, співали, веселилися, частувалися й танцювали.

У різних місцевостях України відбувалися подібні забави, хоча й не збереглося зазначеної назви. На Сокальщині (с. Волиця) забава була дуже весела. Цього дня наймали музикантів, і весь час лунали жарти, сміхи. Збиралися лише одружені пари. Після застілля починалися співи, танці. У той час хтось із жартівників непомітно залазив під стіл та чіпляв комусь із чоловіків до ноги зроблену з дерева колодку (жінкам колодку не чіпляли). Потім підбігали до того чоловіка і виводили його до танцю. Усі сміялися, жартували над ним. А ще деяким чоловікам змазували непомітно під столом взуття вапном. Коли він виходив танцювати, залишав за собою білі сліди, з цього приводу жартували, що заліз у сніг. Хтось починав співати, інші підтримували. Колодка в цьому випадку символізувала також заборону чоловікам ходити до чужих жінок.

Згадку про побутування колодки знаходимо у приказці, яку подав Б. Грінченко у “Словнику української мови”: “Усі хлопці на колодці, а мого немає” (т. 2, с. 271). Закінчувалася Масниця прощеною неділею, коли один в одного просили прощення: “Прости мені — Хай Бог тебе простить”. З цього приводу І. Франко записав народний твір у Нагуєвичах: “Як бойки лагодяться до сповіди, то перепрошують один другого:

— Прощай мя, Хведю!
— Бог тя прости.
— І за другим разом!
— Бог тя прости!
— І за третим разом.
— Бог тя прости. Нуж ти мя в зад!

То значить, щоби і сей перший простив другого”.

Пісні, приурочені до Колодія, стали вже раритетним явищем. Пропонуємо кілька з них читачам.

Ой упала колодочка з неба

Ой упала колодочка з неба, —
Ой чого ж бо нам та й до пані треба?
Ой треба ж нам та й до пані воза,
Ой наша пані, як червона рожа.
Ой упала колодочка з неба, —
Ой упала колодочка з неба, —
Ой чого ж бо нам та й до пані треба?
Ой треба ж нам та й до пані дишля,
Ой наша пані, як червоная вишня.

Ой а колодко, йа колодойко

Ой а колодко, йа колодойко,
Ой а що ж ти нам та наробила!
Ой а що ж ти нам та наробила,
що серед будня свято зробила!

З Колодяжного, Ковельського пов. // Народні мелодії з голосу Лесі Українки / записав і упорядив Климент Квітка. Київ, 1917. С. 58—59.

До нас, дівоньки, до нас

До нас дівоньки, до нас,
Бо в нас паньщини не маш,
Тільки Колодієнька,
Що день то й неділенька.

Тесав колодій нецки

Тесав Колодій нецки
Просив губоньки Тецки.
Тесав і не витесав,
Просив і не випросив.

Етнографічні матеріали з Волині.../ Зап. Б.Заклинський у с. Дорогиничі, Володимир-Волинського р-ну, Волинської обл.1917 р. // НАФРФ ІМФЕ ім. М.Рильського. Ф. 28—3. Од. зб. 272. Арк. 30.

На колодку ходила

На колодку ходила,
Щоб капуста вродила.
З колодки йшла, піднялась,
Щоб капуста прийнялась.

А я шевчика люблю,
Я в черевичках ходжу,
В черевичках гуляю,
Бо три пари ще маю.

Одна пара — чорная,
Друга — червоная,
А третя — сап’янова.
Сама я — чорноброва.

Зап. Ю. Горошко 1968 у с. Передмірка Ланівецького р-ну від Марії Горошко, 1891 р. н., осв. 3 кл. // Пісні Тернопільщини / упоряд. С.І. Стельмащук, П.К. Медведик. К., 1989. Вип.1. С. 130.

Ой вийшла Марисенька до сіней із хати

Ой вийшла Марисенька до сіней із хати:
Ходи, ходи, Колодію, зо мнов ночувати!

Нема мужа, нема дома, він тепер на варті,
Будем собов, Колодію, без ніч розмовляти...

Од липки до липки липка листата

Од липки до липки липка листата:
Од Мандзі до Мандзі, Мандзя богата.
В Мандзейки жовнірів повненька хата.
— Мандзейко, душечко, дай же ми губці.
— Та не дам, та не дам в чуджій халупці.
— Мандзейко, Мандзейко, що-сь за гості мала?
— Єден бив Солофій, а другий єго брат,
А третій бив Кострубочок-неборачок бив...

У збірнику пісні увійшли до жартівливих [приміт. — Г. С.]

Із Сяноцького округа // Народные песни Галицкой и Угорской Руси / собр. Я. Ф. Головацким. Ч. 2: Обрядные песни. М. 1878. С. 470; 484—485.

Ой спасибі, Колодію

Ой спасибі, Колодію,
Що з’єднав до купки.
Цілувались, милувались,
Аж злипались губки.
Цілувались, милувались,
Аж злипались губки.

Зап. 2005 р. в с. Бохоники на Вінниччині від Ганни Коваль, 1934 р. н. // Практика вивчення музичного фольклору. Народні пісні Вінниччини, записані від Ганни Коваль. Вінниця, 2013. С. 36, 37.

“Артист розмовного жанру виступає без декорацій, без жодних театральних засобів”.

Сопілковий голос України

Марина МАРЧЕНКО

У Національному музеї українського народного декоративного мистецтва відзначили 80-річчя майстра художнього слова — Бориса Лободи. Привітати актора прийшли колеги, друзі, учні й шанувальники його таланту. Від Міністерства культури України ювіляр отримав почесну відзнаку за свою багаторічну працю.

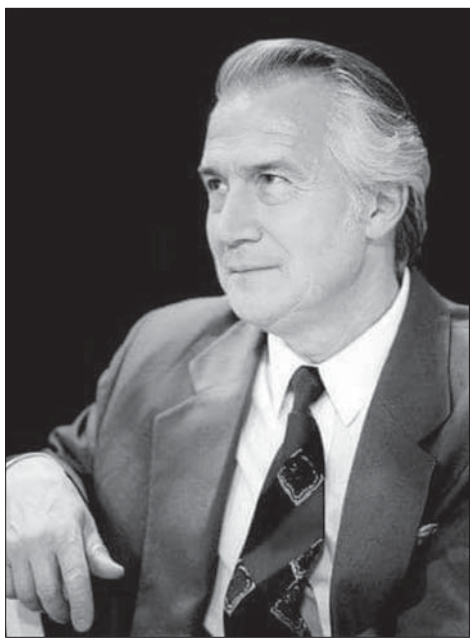

Від Гончара до Стендаля

Більше півстоліття заслужений артист України, лауреат одного з перших українських конкурсів артистів-читців і Міжнародної премії “Тріумф” Борис Лобода зачаровує своїх шанувальників віртуозною майстерністю читця. У творчому доробку неперевершеного артиста розмовного жанру, котрий понад 40 років працює в Національній філармонії України — незліченна кількість літературно-музичних вистав, мистецьких проектів на українському радіо і телебаченні, зокрема власні літературні композиції.

Так, як Борис Лобода, ніхто не читає твори Тараса Шевченка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Тодося Осьмачки та інших українських класиків. У цьому переконані корифеї сцени — народні артисти України Анатолій Паламаренко, Лариса Хоролець та Олег Комаров, які вітали ювіляра в стінах музею.

“Тішуся, коли чую сопілковий голос і особливий тембр Бориса Івановича. Ми збираємося всією родиною разом з багатьма радіослухачами, щоб послухати його. Це наш національний скарб. Ним треба пишатися, берегти його і створювати умови для подальшої творчості”, — сказала Лариса Хоролець, партнерка актора у багатьох радіовиставах.

Голос Бориса Лободи озвучував тексти універсалів Центральної Ради, історичних праць Михайла Грушевського, Івана Крип’якевича, нариси про видатних українців — Івана Огієнка, Євгена Коновальця, Петра Конашевича-Сагайдачного та багатьох інших. У програмі “Поезія в’язнів сумління” каналу “Культура” він читав поетичні твори Миколи Руденка, Володимира Косовського, Івана Світличного. 45 компакт-дисків світової та української класики озвучив Борис Іванович.

“Важче сказати, кого я не читав із авторів — від Олеся Гончара “Людина і зброя” до Стендаля “Червоне і чорне”, — зауважив ювіляр і пояснив, що робота з озвучення літератури на радіо, телебаченні та естраді — це теж театр, але свій, індивідуальний.

Саме про такий театр мріяв випускник Київського інституту театрального мистецтва імені І. К. Карпенка-Карого Борис Лобода, працюючи після його закінчення у Запорізькому музично-драматичному театрі ім. Щорса, у Київському ТЮГу, коли повернувся до рідного Києва. “Я ніколи не хотів бути театральним актором, хотів стати артистом розмовного жанру. Але такого факультету в нашому інституті не було”, — зізнається.

Українське слово — дітям

Дуже важливо, особливо сьогодні, що численна слухацька аудиторія майстра слова — діти. Ціле покоління виросло на його казках у передачі “Вечірня колисанка”. “Для мене було величезним напруженням і задоволенням виступати перед маленькими телеглядачами в прямому ефірі на всю Україну. Бувало, після передачі ніч не сплю, таке напруження. Адже тексти треба було не з листка читати, а напам’ять”, — згадує актор.

А навчальних закладів України, в яких виступав перед школярами Борис Лобода, — не злічити. “Зважте, що артист розмовного жанру виступає без декорацій, без жодних театральних засобів. Він залишається один на один із глядачем і мусить тримати зал 45 хвилин, а то й більше. Але Бориса Івановича діти завжди слухають, затамувавши подих і відкривши рота”, — ділиться враженнями керівник літературно-драматичної частини Національної філармонії Микола Маліченко.

Тому не дивно, що саме Бориса Лободу запросили взяти участь у волонтерській культурно-освітній програмі “Шляхами рідної Батьківщини — України. Мистецтво жити на землі”, під час якої він виступав перед дітьми Краматорська, Слов’янська і Святогірська, проводив для них майстер-класи з художнього слова. Красу української мови і багатство культурної спадщини відчули і школярі Донбасу, коли приїздили торік до Києва. “Це діти, які ніколи не відвідували театр, були вражені”, — розповідають організатори проекту і запевняють, що таке ж цікаве спілкування з актором чекає незабаром і на дітей Луганщини.

Майстер, партнер і вчитель

Тож Борис Лобода і його особливий талант затребувані сьогодні, як ніколи. Коли більшість акторів його віку тільки гортають світлини і сторінки своєї біографії, згадуючи творчі здобутки, майстер художнього слова живе повнокровним творчим життям. Крім роботи у філармонії, він ділиться своїм досвідом зі слухачами Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв і грає у київському “Театрі раскольников”.

“Борис Іванович творить разом з нами вже 2 роки. За цей час на сцені нашого театру за його участю глядач побачив 4 вистави, 3 з яких — моновистави: “Листи незнайомки” за оповіданнями Андре Моруа, “Вы чьё, старичьё?” за Борисом Васильєвим і “В один прекрасний день” за оповіданнями Антона Чехова”, — розповідає засновниця та керівник театру Олеся Савченко.

“Він майстер, партнер і вчитель в одній особі для молодих колег. Легко долучається до поетичних вечорів, читає поезію разом з акторами і навіть глядачами”, — зауважує вона.

У людях Борис Лобода найбільше цінує доброту і щирість. І говорить, що зберегти вірність і навіть жертовність до свого покликання так, як Катерина Білокур, — його творче кредо. Тому й обрав для своїх урочистостей Національний музей українського народного декоративного мистецтва, в якому зберігаються картини його улюбленої художниці, і включив до свого репертуару вірш “Квіти”, присвячений її полотнам.

А ще Борис Іванович захоплюється грою на сопілці, тому його виступи стають незабутніми. “Я трохи оволодів цим інструментом і виконую півтора десятка фрагментів класичних мелодій. Дня вже не можу без сопілки”, — говорить він. — А мелодія “Аве Марія” — як щоденна молитва”.

СЛОВО Просвіти

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Будьмо разом!

ПЕРЕДПЛАТА—2019

Вартість передплати (з доставкою і поштовими витратами):

Поштовий індекс — 30617. Сторінка у каталозі — 79

на 1 місяць	18 грн 11 коп.	на півроку	99 грн 41 коп.
на 3 місяці	52 грн 33 коп.	на рік	195 грн 02 коп.

Засновник: Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво КВ № 4066 від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор Павло МОВЧАН

Головний редактор Микола ЦИМБАЛЮК

Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова), Павло МОВЧАН, Олександр ПОНОМАРІВ, Микола ТИМОШИК, Георгій ФІЛІПЧУК, Микола ЦИМБАЛЮК, Іван ЮЩУК

Заступник головного редактора з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел/факс)

Відповідальний секретар Ірина ШЕВЧУК

Відділ культури Едуард ОВЧАРЕНКО

Відділ коректури Ольга ЖМУДОВСЬКА, Ірина СТЕЛЬМАХ

Комп’ютерна верстка Ірина ШЕВЧУК, Володимир ЖИГУН

Інтернет-редактор 279-39-55

Черговий редактор Едуард ОВЧАРЕНКО

Бухгалтерія 279-41-46

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 10-Б, м. Київ, 01001

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosvity.org
http://prosvitanews.org.ua

Надруковано в ТОВ «Мега-Поліграф», 04073 м. Київ, вул. Марка Вовчка, 12/14.

Листування з читачами — тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори. Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів. Редакція не завжди поділяє погляди своїх авторів. При використанні наших публікацій посилання на “Слово Просвіти” обов’язкове.

Індекс газети “Слово Просвіти” — 30617

Душевна і тепла зустріч

Надзвичайно цікавим видався день 21 лютого 2019 року — Міжнародний день рідної мови. У бібліотечній світлиці Косівської центральної районної бібліотеки зібралися представники творчої інтелігенції Косівщини — письменники і журналісти Аделя Григорук, Микола Близнюк, Василь Гліб-чук, Дмитро Арсенич, Ігор Маковійчук, Марія Лазарович, члени Клубу інтелігенції, педагоги, працівники Косівської ЦРБ та бібліотекарі району, рідні, друзі, щоб узяти участь у презентації журналу “Німчич” та другої поетичної збірки Вікторії (Бричкової) Абу-Кадум “Куди ж це ти, каче?..”

Марія ПОРОХ,
член Клубу інтелігенції ім. І. Пелипейка та Косівського РО “Просвіта”
Фото автора

Віктор Максимчук — головний редактор літературно-мистецького та науково-освітнього видання “Німчич”, поет, член НСЖУ, автор одинадцяти збірок — розповів про чергове число журналу, який щоразу презентує відомих і призабутих або й невідомих літераторів. На сторінках часопису публікуються автори з усієї України, зокрема з Косівщини (в цьому числі їх 8).

У журналі є все, що може зацікавити читача — вірші, проза, публіцистика, історичні твори, кольорові вкладки, що дозволяють насолоджуватись роботами майстрів.

Приваблює художня галерея “Дивлюсь на світ” — роботи Анни-Терези Балагурак, робота Ігоря Дениса “Україно моя безталання” (обкладинка), світлини Віктора Максимчука, Марини Кисилиці та авторів видання, що разом створюють цілісне уявлення про українську та, зокрема, прикарпатську, буковинську історію і літературу.

А перед присутніми виступили автори Володимир Довгун, Анна-Тереза Балагурак, Марія Порох. Оксана Ткачук і Ігор Маковійчук прочитали свої вірші.

Зворушливою була розповідь Вікторії Абу-Кадум. Народилася в Чернівцях, жила в Кутах. 2002 року доля закинула її в далеку мусульманську країну Йорданію, в столицю Амман. Поезія і любов до України допомогли адаптуватися на чужині. Вікторія стала гостею в українських дипломатичних установах Йорданії, учасницею багатьох культурно-мистецьких заходів, які організовує посольство. Спільнота українських емігранттів — педагоги, музиканти, художники, спортсмени, культурні діячі — створили осередок української культури в столиці — “Українська Хата в Йорданії”, двері якого відчинені для всіх охочих пізнати українську культуру та звичаї. У центрі організовано навчальні мовні курси (українська, арабська, англійська мови), створено гуртки дозвілля і творчості (Вікторія — викладач гуртка образотворчого мистецтва для наймолодших — від 2 до 7 років).

Перша збірка поезій Вікторії Абу-Кадум “Птахом перелітним” українською мовою видана в Йорданії за сприяння Міністерства закордонних справ України та підтримки Посольства України, де й відбулася її презентація. Видання книги присвячене 25-й річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною та Йорданією та 1-й річниці з дня заснування Українського культурного центру.

Війна для Вікторії стала головною темою творчості в цей час. Вірші-присвяти воїнам, які віддали своє життя за волю України, за мирне небо над нами зібрала в одну книжку під назвою “Куди ж це ти, каче?..”

Збірка днями побачила світ у Косівському видавництві “Писаний Камінь” завдяки фінансовій підтримці Михайла Павлюка. Вірші висвітлюють трагічні події останніх п’яти років у нашій державі. “Ми повинні шанувати подвиг тих, хто виборює свободу ціною власного життя... Герої живі доти, доки жива пам’ять про них”, — зазначила автор.

Книжка є своєрідним поетичним реквіємом справжнім патріотам, які полягли за Україну.

У передмові літературний редактор Василь Шкурган пише: “...Нова книжка поезій Вікторії Бричкової-Абу Кадум частково продовжує її ж поетичну ластівку “Птахом перелітним”, видану в Йорданії 2017 року. Лиш у новій виокремлено співпереживання на межі, коли чуже горе стає вкрай відчутним і нестримно відлунює словом. Авторка, щира українка, мати п’ятьох дітей, зізнається:

Я картаю себе за красиві і
ніжні слова,
Коли бачу сирітську сльозу і
важку домовину...”

Галина Яремин, директор Черганівської ЗОШ І—ІІ ст., присвятила Вікторії свої зворушливі поетичні рядки з побажаннями. Письменниця Аделя Григорук, мати сина, що два роки воював на сході, подякувала поетесі за мужність, з якою вона прийняла в своє серце сльози і біль матерів, дружин, дітей, які втратили на цій війні найдорожче — синів, чоловіків, батьків, що знайшла слово підтримки для кожної обпаленої війною сім’ї...

Вікторія Абу-Кадум висловила щиру подяку всім, хто долучився до видання книжки, а саме: Михайлові Павлюку — меценатові, директору видавництва “Писаний Камінь”, Василеві Шкургану — літературному редакторові та Анатолієві Гордійчуку, який працював над художнім оформленням.

Працівники бібліотек, педагоги говорили про важливе значення журнальної періодики, літературних видань, які допомагають їм у щоденній роботі з національно-патріотичного та громадянського виховання дітей і молоді.

Просвітяни — співорганізатори

На Полтавщині відбувся заключний етап XIX Міжнародного конкурсу з української мови ім. Петра Яцика

Почесних гостей і учасників заходу приймала Полтавська гімназія “Здоров’я” №14. Передусім відзначили переможців попереднього (обласного) етапу. Юні поціновувачі української мови отримали дипломи та книги-подарунки. Учителів та викладачів відзначили грамотами Департаменту освіти та науки Полтавської облдержадміністрації. А активісти “Просвіти” подарували книжки.

Переможців вітали голова Полтавського обласного об’єднання ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка Микола Кульчинський, ректор Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти Віталій Зелюк, ректор Полтавського національного педуніверситету Микола Степаненко. За дорученням Ліги українських меценатів її представник у Полтавській області Галина Вовченко відкрила пакет із завданнями. Учні 3—4 класів виконували завдання 1 годину, 5—8 класів — 2 години, студенти вишів та учні професійно-технічних навчальних закладів — 3 години. Усі роботи надіслано до Ліги українських меценатів для перевірки.

Прес-центр Полтавського обласного товариства “Просвіта”

Бабин Яр і українська пам’ять

До 77-ї річниці трагічної загибелі видатної діячки національно-визвольного руху української культури, поетеси, літературного критика Олени Теліги та шестисот діячів націоналістичного підпілля, розстріляних в урочищі Бабин Яр, просвітяни Рівненського міського товариства “Просвіта” імені Т. Шевченка провели вечір пам’яті.

Лариса ТКАЧ,
член ради Рівненського МО “Просвіта” ім. Т. Г. Шевченка

У світлицю Рівненської державної обласної бібліотеки прийшли просвітяни, студенти КЗ “Рівненська медична академія”, учнівська молодь, користувачі бібліотеки, представники єврейської громади, щоб вшанувати пам’ять невинно убієнних у 1941—1942 роках у Бабиному Яру.

Розпочали вечір пам’яті учні НВК №13 літературно-музичною композицією “Трагедія Бабиного Яру” (керівник Лілія Євдокименко, вчитель української мови та літератури, просвітянка).

Перед учасниками заходу виступив Володимир Мазурець, історик, просвітянин, голова Рівненського міського відділення Всеукраїнського об’єднання ветеранів: “Під час окупації Києва у 1941—1943 роках Бабин Яр став місцем масових розстрілів євреїв та ромів, радянських військовополонених, в’язнів Сирецького концтабору, підпільників, членів ОУН, душевнохворих, заручників. Лише за два дні, 29—30 вересня 1941 року, зондеркоманда 4-ї айзнатцгрупи “С” (каральні підрозділи гітлерівської Німеччини) під керівництвом штандартенфюрера СС Пауля Блобеля, за участю двох батальйонів німецької поліції розстріляла в Бабиному Яру майже 34 тисячі євреїв. Дані про це збереглись у німецьких документах. Там же було розстріляно 621 члена ОУН, серед них відому поетесу Олену Телігу. Вважається, що протягом двох років гітлерівської окупації у Бабиному Яру було розстріляно від 100 до 150 тисяч осіб.

У супроводі відеофільму з історичним матеріалом і фотознімками продовжила розповідь про страшні події ветеранка “Просвіти”, невтомна Євгенія Гладунова:

— У лютому 1942 року у Бабиному Яру загинули визначна діячка національно-визвольного руху Олена Теліга та її чоловік Михайло, поет-закарпатець Іван Ірлявський, Іван Кошик, професор Гупало, інженери Романів та Сиченко, проректор Київської політехніки, учасник визвольних змагань 1917—1919 років Тодот Чередниченко... Героїчно загинув провідний член ОУН Домазар-Діброва, який на стіні камери Лук’янівської в’язниці кров’ю написав: “Спливаю кров’ю, але не зраджу таємниці друзів”. У Бабиному Яру фашисти розстріляли православного архімандрита Вишнякова та протоієрея Павла”.

Пані Євгенія розповідала про героїню духу українського народу Олену Телігу:

— Після арешту редакції “Українського слова” Олена Теліга не брала до уваги постанов німецької влади: ігнорувала вказівки німців зухвало і принципово. Друзі застерігали її, що СД готує засідку на вул. Трьохсвятительській, де була Спілка, але вона тікати не збиралася. Це був її свідомий вибір, її шлях, який вона гідно пройшла до останнього подиху. З нею був її Михайло. Під час арешту він назвався письменником, щоб бути разом із коханою. В київському СД Олена Теліга перебувала у камері №34, тут залишила свій останній автограф: угорі намальовано тризуб і напис: “Тут сиділа і звідси йде на розстріл Олена Теліга”.

Рівне записане особливим рядком у біографії Олени Теліги.

“У вересні 1941 року Олена в товаристві Олега Штуля (Ждановича) в справах приїхала до Рівного, де їм відразу було запропоновано місце роботи в редакції газети “Волинь”, — розповідала викладач Рівненської медичної академії, просвітянка Наталя Савчук.

Акцентуючи увагу на побуті Олени Теліги в період її перебування Рівному, п. Наталя розповіла про своє “знайомство” з видатною постаттю через розповіді своєї подруги Зої Мучинської. Адже саме у їхньому домі квартирували Олена та Улас Самчук.

17 жовтня 1941 року в листі до чоловіка Михайла Олена писала: “Я особисто своїм побутом тут задоволена. Я тут писала статті до “Волині”, познайомилася з редакторською працею.., я тут добре підживилася.., отже, навіть хвилююся, що вже в мене спідниці затісні... Мої статті подобаються, мені багато людей казало, що часто питаються, чи в цьому числі є моя стаття, а я задоволена, що можу писати кожного тижня і “получається” не зле... Отже, Рівне для мене було такою ідилічно-гоголівською вставкою на моїй дорозі до Києва”.

“Ідилію” значною мірою забезпечували Анна та Дмитро Мучинські, у будинку яких квартирувала Олена. Господарі — працьовиті, хазяйновиті, патріотично налаштовані — створювали домашній затишок для своїх квартирантів.

Молодша дочка Мучинських Зоя Дмитрівна Цецик розповідала, що вона навіть і не здогадувалася, що то була українська поетка Олена Теліга. Це тут, у Рівному, на Тополевій, 21, у кімнаті Уласа Самчука над канапою висіла бандура Михайла Теліги, яка в середині лютого 1942 року несподівано голосно зойкнула й тріснула...

У незалежній Україні ім’я Олени Теліги повернулось до читача. У Рівному ще 1992 року, вперше в Україні видали збірку її поезій “Найгостріше слово — Україна” (упорядник Євген Шморгун). А ще письменницька організація встановила меморіальну дошку на місці редакції часопису “Волинь”, у якій разом з Уласом Самчуком працювала поетеса.

У містах і селах Рівненщини сьогодні є вулиці, шкільні музеї і куточки Олени Теліги. А в обласному центрі відкрито Літературний музей Уласа Самчука.

Завідувачка відділу бібліотеки, просвітянка Наталя Войтович запропонувала присутнім переглянути мультимедійну виставку “Коротке життя довжиною у вічність” за творчістю видатної українки та розповіла про художні й літературно-критичні видання творів Олени Теліги, нові книги щодо трагедії Бабиного Яру, представлені на книжковій виставці.

“Будь-яке українське видання доби Розстріляного відродження було приречене на нищення”.

Книжка про Київ — пам’ятка боротьби довкола правди

Сергій БІЛОКІНЬ

Будь-яке українське видання доби Розстріляного відродження було приречене на нищення. У головлітівських (цензурних) “Зведених списках літератури, що підлягає вилученню з продажу, бібліотек та учбових закладів” (1934) передбачали фіксувати автора, назву, видавництво, рік видання й мову. Але вже перші партії книжок, що підлягали забороні, були такі великі, що в рубриці “назва” з’явилися записи, які спрощували роботу бібліотекарів: “Всі твори, за всі роки, всіма мовами”. У ті часи окремі примірники могли зберегтись лише у спецфонді, де дозволяли тримати не більше двох примірників, та у приватних збірках тих бібліофілів, хто мав для цього мужність.

Така доля випала збірникові “Український музей” (1927), багатьом іншим виданням, варто тільки взяти їх до рук і уважно роздивитись. У НБУ ім. В. І. Вернадського українські совєцькі видання 1918–41 рр. здебільшого дефектні: то на титулі видряпане чи закреслене прізвище редактора чи автора передмови, то видерто сторінки. По інших бібліотеках їх здебільшого немає. Там не існувало спецфондів.

Провідник Федора Ернста “Київ”, що вийшов у світ 1930 року, — ще одна яскрава пам’ятка боротьби тодішнього українства за правду й справедливість.

Якщо рахувати від 1873 року (утворення Південно-Західного відділу Російського географічного товариства), драматична хода півстолітніх підготовчих заходів українських учених завершилась за гетьмана Павла Скоропадського їхньою великою перемогою. Закон 14 листопада 1918 року проголошував формальне відкриття Української академії наук. Восени 1928 року минуло перше десятиліття її існування, але свята не відбулося: традиція перервалась. Це було здійснено руками нового завідуючого Укрголовнаукою Юрія Озерського (Зебницького; з грудня 1928 р.) та нового наркома освіти (з 1927 р.) Миколи Скрипника. 31 грудня 1928 року на колегії наркомату було створено спеціальну комісію для її обстеження під головуванням Озерського. У травні влада відбула реорганізацію Академії, за 1928 рік уперше перестали виходити річні звіти. Натомість держава готувалась до арештів і проведення широкомасштабного процесу “Спілки визволення України”, що, як казав один із чекістів, мав поставити українців на коліна.

Чистка, а точніше погром Всеукраїнської Академії Наук тривала кілька років. Почалося це зі зміни її керівництва 3 травня 1928 року внаслідок ревізії з “центру”. 16 січня 1928 року Сергій Єфремов записав у щоденнику: “Нарешті приїхала довгожданна комісія з Харкова: Озерський та Білик, добрали ще трьох тутешніх”. 10 лютого з Харкова повернувся А. Кримський. Він розповів: “Озерський сидить над доповіддю про Академію Ц[ентральному] Комітетові партії”.

Майбутні історики з’ясують усі перипетії, як одностайно й, очевидно, не добровільно совєцькі вчені казали неправду про минуле УАН. Усе-таки тихіше чи гучніше совість у комусь говорила. На еміграції удова одного з перших Президентів Академії, Наталя Дмитрівна Полонська-Василенко згадувала, що і в першому (1947), й у другому виданнях “Большой советской энциклопедии” (третє вийшло трохи згодом) безсоромно стверджувалося: “Академия наук УССР основана в 1919 году”, себто, запевняли вони, не за гетьмана, а за їхнього, большевицького, панування.

Президентом ВУАН 3 травня 1928 року став Данило Заболотний. Його призначили на цю посаду, природно, не за справді великі заслуги перед наукою, а за давню близькість його й брата Івана Кириловича до революційного руху. Отже, 5 листопада 1928 року, себто вже після всіх роковин і, мабуть, за певною вказівкою, Рада ВУАН прийняла постанову про заснування Ювілейної комісії з нагоди 10-річчя. Галочку треба було поставити.

На велелюдній нараді Президії ВУАН із представниками відділів було ухвалено: до складу комісії з посади (ex officio) мала увійти вся президія Академії, секретарі відділів, уповноважений Укрнауки в Києві Леонід Левитський (словами С. Єфремова, “фактичний президент Академії”) та голова київського окрвиконкому Юрій Войцехівський. Левитського 31 липня 1933 року виключили з лав партії під час чистки партосередку ВУАН. 13 серпня 1933 року на збиральній кампанії в с. Прохорівці, куди він поїхав одразу після чистки, його арештували. Войцехівський був ув’язнений 23 липня 1937-го у справі боротьбистів разом з А. Хвилею, Т. Тараном, В. Порайком та ін. Войцехівського розстріляли 25 жовтня 1937 року.

Протокол вів Неодмінний секретар, медик і старий масон Овксентій Васильович Корчак-Чепурківський.

Тоді, 1928 року, Корчак-Чепурківський-батько чітко й послідовно записав рішення: комісії було надано право кооптації, відтак до роботи запросили акад. Михайла Грушевського, Федора Ернста, Володимира Щербину та акад. Олексу Новицького. З тих часів в Академії прийнято влаштовувати щоразу по дві редколегії — одна декоративна, друга робоча. Серед ухвал була така: “Видати популярного ювілейного провідника ВУАН (по Київу, його околицях та по установах ВУАН) з малюнками, схемами, маршрутами та відповідним оздобленням, передославши всьому тому короткий нарис про розвиток науки на Україні (історія, мистецтво, українська література тощо) як передумови розвитку ВУАН”. Отже, Корчак-Чепурківський сформулював ще один пункт: “До складання “Провідника” запросити: в галузі мистецтва — Ф. Л. Ернста, природи — М. В. Шарлеманя, археології — М. Я. Рудинського; [в галузі] історії — закласти підкомісію для вироблення плана й змісту “Провідника”, зокрема частини його, присвяченій історії. До складу цієї комісії запрохати акад. М. С. Грушевського, акад. М. П. Василенка та В. І. Щербину з пропозицією негайно подати вироблений проект плана на затвердження Ювілейної комісії. Художнє оформлення “Провідника” доручити А. Середі”.

А нижче — ще один пункт, зовсім не ювілейний: “Слухали: багато матеріялів ВУАН документального характеру — протоколи кол. Спільного зібрання, Відділів тощо, забрані в свій час обслідчою (sic!) комісією НКУ під головуванням Ю. І. Озерського, досі не повернені в архів ВУАН. Ювілейна комісія не може приступити до опрацювання ювілейних розвідок з нагоди 10-річчя ВУАН. Постановили: просити НКО УСРР негайно повернути всі позначені матеріяли до архівосховища ВУАН”.

Василівська (Трьохсвятительська) церква

Коли провідник по Києву вийшов у світ (уже після смерті Заболотного), тут було надруковано новий склад академічного керівництва.

Президія ВУАН:

Президент [з вересня 1930 р.] — Богомолець Олександр Олександрович.

Віце-Президент — Шліхтер Олександр Григорович. Благовидне обличчя цього товариша приховувало інший бік його діяльності — наприклад, як наркома продовольства УСРР (1919). З 1933 року він очолив Раду по вивченню продуктивних сил України. “Бессмертный удавщик крестьянства” — назвав його Солженіцин. Помер напередодні війни (1940), оточений державною пошаною.

Віце-Президент — Воблий Кость Григорович.

Неодмінний Секретар — Корчак-Чепурківський Овксент Васильович.

Член Президії — Палладін Олександер Володимирович (С. 743—744). Без коментарів.

Далі у провіднику (вийшов після виборів до Академії, коли всі трохи оговтались) було наведено список дійсних членів ВУАН. До реорганізації існувало три відділи, тепер стало два:

1-й Природничо-технічний відділ (47 душ).

2-й Соціяльно-економічний відділ (34 душі).

Після ревізії ВУАН 1928 року й зміни керівництва дальші вибори академіків і членів-кореспондентів відбувалися з вирішальним впливом большевицької влади, а невдовзі й цілком контрольовано. Провідник 1930 року відбиває ранній етап цього процесу. Список уже не представляє якусь цільну вчену корпорацію, у ньому зовсім різні люди.

Володимир Затонський (1888—1938). Під час війни большевиків проти української держави — активний популяризатор заложництва. Невдовзі, 1934 року, на січневій сесії ВУАН виголосив доповідь “Національно-культурне будівництво і боротьба проти націоналізму”, що закріпила перші результати боротьби цієї держави проти української науки і вказала дальші напрями цієї боротьби. Одержав по заслугах.

Олександр Ґольдман (1884—1971). Перший директор Інституту фізики. Був заарештований 22 січня 1938 року. Йому пред’явили обвинувачення балакучих свідків — того самого В. Затонського, М. Орлова, Л. Штрума та ін. Відбув. Повернувся.

За браком місця говоритиму по суті.

Микола Вавілов, Євген Оппоков, Михайло Кравчук, Степан Рудницький, Михайло Грушевський, Агатангел Кримський, Володимир Перетц, Семен Семковський, Микола Скрипник, Федір Шміт, Володимир Юринець, Матвій Яворський... Всі загинули. Цей мартиролог, отже, можна диференціювати й без кінця поширювати. Кожен з академіків і членів-кореспондентів, що жили в цю добу, мав свою біографію. У списках — люди честі й зовсім непорядні. Люди різних доль, представники різних соціальних груп і напрямів. Але по суті це конспект мартиролога української науки.

Дальші сторінки фіксують діяльність наукових установ, згодом ліквідованих і погромлених. Музей антропології та етнології ім. Хв. Вовка. Немає тепер такого музею. Катедра звичаєвого права. Немає такої катедри. Теперішні не вміють навіть вимовити таке слово. Комісія для складання біографічного словника діячів України. Немає такої комісії. Катедра національного питання. Ліквідовано. Музей українських діячів науки та мистецтва. Ліквідовано. Музей “Голгота”. Ліквідовано. Комісія методології історії. Ліквідовано. Історичне товариство Нестора-літописця. Ліквідовано шляхом злиття. Музей мізків видатних діячів. Ліквідовано. Катедра історії Білоруси. Ліквідовано. Катедра історії українського мистецтва. Ліквідовано. Катедра загального мистецтва. Ліквідовано. У наші часи подібні назви на київській мапі ніби простежуються. Але нові структури формуються на іншій основі і з новими архівами й бібліотеками. Але в їхньому складі старих архівів і старих книгозбірень немає. За подібною схемою після масового терору й певних пізніших подій в архівно-слідчих справах почали з’являтися документи, що встановлюють: “Постановление тройки от [...] отменить и дело прекратить за недоказанностью обвинения”. Все чисто. Так письменників і митців, виключених із творчих спілок, затягають туди назад. Повернули звання академікам, які їх втратили. “Хоч посмертно, зате своєвременно”, — писала поетеса Ліна Костенко. Зараз в Інституті історії України історію культури представляє Центр культурологічних студій, в якому працюють ... один науковий співробітник і лаборант першої категорії. Погром української науки триває.

Федор Ернст

“Провідник” по Києву виріс із екскурсійно-лекційної діяльності Федора Ернста часів державності 1917—21 років.

Різні форми самоорганізації й самодопомоги були в часи української державності дуже поширені. Наприклад, 1-й Союз колишніх офіцерів організував кооператив “Трудова самодопомога” (вул. Прорізна, 2). Продукти продавали тут за картками й за вільними цінами. Київське товариство самодопомоги трудовій інтелігенції (“КОСТИ”) разом із Товариством студіювання мистецтв проводило свої акції у приміщенні 8-ї гімназії (до революції — “Группы родителей”, Миколаївська пл., 4 — біля театру “Соловцов”), оскільки ним керував її викладач А. Ольшевський. Музично-художня секція цього товариства, за домовленістю з радою Товариства студіювання мистецтв, організувала серію лекцій під загальною назвою “Мистецтво й старожитності Києва”. Крім доповідей: Андрія Грабаря “Образ і пам’ятки великокнязівського Києва” (після вступного слова проф. Гр. Павлуцького, 28 січня 1918) та “Св. Софія Київська” (4 лютого), Всеволода Зуммера “Кирилівська церква” (11 лютого), Лева Тумковського “Київський empire” (25 лютого) та Сергія Гілярова “Музеї та колекції Києва” (4 березня), — проектувалася четвертою, 18 лютого — доповідь Ф. Ернста “Образ і пам’ятки Києва XVII й XVIII ст.”. Очевидячки, у зв’язку з

подіями муравйовщини цей план реалізовано не було. Принаймні за кілька місяців, у травні, в журналі “Куранты” з’явилось повторне повідомлення про ці читання. Серед шести лекцій, запланованих у XV аудиторії університету в неділі між 7 квітня й 19 травня, лекція Ф. Ернста “Київське бароко” була знову четверта.

Час сказати, що досі найкращий провідник чи путівник по Києву — таки ернстівський, підготовлений за дорученням Президії ВУАН до давнього ювілею Академії. Останній відбувся з врученням регалій, але без провідників. У цьому — кожну статтю написав відповідний фахівець, базуючись на своїх першоджерелах.

Провідну роль у виданні відіграв його редактор Федір Людвігович Ернст, який із 340 статей написав (частково у співавторстві) 243.

Якщо можна образно сказати, що на інтелектуальній території збірника “Український музей” (1927) тривала незалежна Україна, у провіднику 1930 року відбувались бої за кожну вулицю, кожен будинок. На сторінках 780—781 це промовили вже однозначно й прямим текстом. Найдавніша київська вулиця — Велика Володимирська — зветься вулицею Короленка. Хрещатик став проспектом Воровського. Фундукліївська, що носила ім’я адміністратора й мецената, — Леніна. Столипінська, названа на честь великого державного діяча, якому саме в Києві назавжди перешкодили відвернути большевицький переворот, стала вулицею Гершуні. Андріївський узвіз — Лівера. Велика Житомирська — Горовиця. Межигірська — Переца. Велика Васильківська — Червоноармійська...

Загалом автори провідника обстоювали у виданні тверду українську державницьку концепцію. Попри вибір геополітично зручнішого Харкова на большевицьку столицю, вони виразно провели тут як свою магістральну лінію орієнтацію на столицю історичну — Київ, а в цій столиці — на її історичні осередки. Одним зі смислових центрів був опис Печерська (Ленінського району).

Підкреслюю, всеукраїнські державні й компартійні осередки, що символізували большевицьку столицю, перебували на той час у Харкові. Важко сказати, як вийшли б зі становища при описі Києва конформісти. Теперішні високопосадовці навіть біля Св. Софії готують будівництво висоток. Напередодні років терору українські патріоти-традиціоналісти, описуючи тодішній Печерськ, наголосили на його історичному заповіднику — Всеукраїнському музейному містечку, що обороняв українські святині. Цьому розділу й було присвячено усю середину тому — с. 461—550. Другим ядром провідника був центр міста, де створити заповідник, на жаль, не пощастило. Але редакція намагалася всіляко піднести загальнокультурне значення Верхнього, Ярославового міста. Було вміщено спеціальну статтю “Місця найважливіших розкопів Київського акрополя” (с. 344—349). На інших сторінках Федір Ернст і його щирий приятель, секретар інспектури Василь Базилевич писали: “**Це був справжній акрополь**, звідки владущі верстви тодішньої держави наглядали як за Подолом (де скупчена була торговельна, ремісничa та трудова людність), так і за всією державою”.

Ініціативу київських учених навесні 1929 року не міг не схвалити ex officio (з посади) один із керівників Наркомосу часів Олександра Шумського й Миколи Скрипника — **завідуючий Укрнаукою** Юрій Озерський, який погодився оголосити заповідним передусім Софійський собор. Наркомос виділив на заповідник певні кошти. Цікаво, що Ф. Ернст намагався популяризувати цю ідею навіть на рівні побутової свідомості. 15 травня 1933 року записав у щоденнику: **“Екскурсія по акрополю з гідами “Інтуриста”** (Арк. 114 зв.). Вичерпно сказано у провіднику про знищені невдовзі київські храми:

Михайлівський Золотоверхий монастир (1108—1113 рр.);

Собор Успіння Пресвятої Богородиці (Пирогощі) (1132 р.);

Василівська (Трьохсвятительська) церква (1183 р.);

Петропавлівська церква (поч. XVII ст.);

Воскресенська церква (другої пол. XVII ст.);

Братський Богоявленський монастир (1690-х рр.);

Військово-Микільський монастир (1690-х рр.);

Борисоглібська церква (1692 р.);

Микільський Пустинний (Слупський) монастир (1715 р.);

Грецький монастир св. Катерини (1739—41 рр.);

Георгіївська церква (1744—52 рр.);

Всехсвятська церква на горі Щекавиці (1782 р.).

Не по всіх пам’ятках автори торжествували перемогу. Статей про знищені невдовзі церкву святих Костянтина і Єлени (1730-х рр.) та Петропавлівську церкву на Куренівці (1759) у провіднику не виявилось. Не скрізь знаходимо належне трактування. Наприклад, у статті “Музей України (збірка П. П. Потоцького)” дещо слабкодухий автор написав: “Допіру лиш як настала Жовтнева Революція й простелився перед УСРР вільний шлях до соціялістичного розвитку, П. П. Потоцький зміг здійснити своє давнє бажання і подарував цю збірку Радянській Україні в особі НКО УСРР”. Але всі все бачили й усі все розуміли.

Наведені вище тексти належать здебільшого Федорові Ернсту. Вони документують невдовзі після того зруйновані київські святині, причому характер аналізу стверджує, що вчений працював не з давнішими світлинами, як це можливо тепер, а в натурі. Як центральну постать старої України вчений інтерпретував гетьмана Івана Мазепу.

Виписки потверджують загальне враження: в Ернстовій інтерпретації мазепинський Київ відрізняється від наших сьогоднішніх уявлень про столицю України, адже вершинні досягнення тодішнього будівництва в 1930-ті роки большевики знищили. Це й справді “Київ, якого немає”. Не без задньої думки ініціатори нинішнього капітального видання “Звід пам’яток історії та культури України. Київ” не знайшли форми, щоб представити

Собор Успіння Пресвятої Богородиці (Пирогощі)

пам’ятки історії та культури, яких не стало. Можна висловити й інші зауваження.

І все-таки про старий, випробуваний практикою провідник. Розповідаючи про загальноєвропейський стиль бароко, що зайшов в Україну із Заходу, Ернстів побратим Василь Базилевич оповів, що з католицьких костьолів і замків цей стиль перейшов і в церковне будівництво православних, набравши тут і національного забарвлення. Ось що сказано дослівно у провіднику по українській столиці, — звичайна річ, на підставі фахових студій Ернста: **“Найкращі його зразки — це величезні мурована церкви, споруджені в Києві коштами Мазепи. Це “Великий Микола”, пізніше військовий собор на Печерську і подібна до нього головна церква Братського манастиря на Подолі. Їх збудовано у 1690-х рр. російським майстром Осипом Старцевим за вказівками гетьмана”**. Краще не скажеш і сьогодні.

Ще не віддрукували наклад (передмову датовано груднем 1930 року), українському історикові мистецтва зі щиро українським прізвищем ЕРНСТ довелось заплатити за рахунком. 19 вересня 1930 року заступник завідувача сектору науки Наркомосу Клим Коник підписав розпорядження про зняття його з посади крайового інспектора.

Капітальна праця, в якій упорядник скоординував зусилля провідних фахівців свого часу, творилась в умовах прицільного терору. Щодо конкретно цієї книжки головним погромником виступив агент НКВД “професор” Сергій Львович, автор єдиної рецензії на провідник по Києву, що побачила світ у виданні “Войовничий безвірник” 21 грудня 1931 року. Виходячи з настанови, що “це видається “Провідник” для попівського Києва, а не для пролетарського”, він оголошував, що “Будинок “філософа” Новицького в книзі займає більше місця, ніж усі сталінські заводи вкупі”. Професійний доносчик, Львович твердив: “**Не такий потрібен провідник київському пролетаріятові. Нам потрібні провідники по Києву для того, щоб висвітлити ганебну ролю Києва, його попів, його художників, його учбових закладів у минулому, коли Київ був справді релігійним, чорносотенним агітпунктом всесвітнього значення. […] Нам потрібні марксистські, безвірницькі провідники по Києву, щоб остаточно добити рештки релігійности серед трудящих, показавши гидоту київських “святинь” та підсилити серед трудящих ентузіязм соціялістичного будівництва**”. Після таких відверто сатанинських настанов лишалось усього півкроку до практичних дій.

Ернстів щоденник містить просто сенсаційний запис від пізнішої дати — 26 січня 1933 року. Тут зафіксовано, що власне збиралася чинити влада з пам’ятками Нижнього міста, конкретно садибою колишнього Братського монастиря. Залишеного напризволяще Подолу не захищав жоден заповідник: **“Засідання у проектно-планувальному відділі комгоспу з приводу реконструкції Червоної площі на Подолі (проект знесення старого й нового корпусів [духовної] академії з дзвіницею, гостиного двору, контрактового будинку і т. д.)”** (Арк. 108 зв.). Якби протокол цього засідання зберігся, ми б довідалися, які прийоми маскування, які псевдоніми застосовували. Темою засідання був, як бачимо, не погром, не розбій, не нищення українських святинь. Ні — проводилась “РЕКОНСТРУКЦІЯ Червоної площі”, замислена, ясна річ, для благоустрою Подолу в інтересах пролетаріату. Тим простіше було це зробити 1933 року — в умовах голоду, коли людність паралізована жахом. Але жоден протокол не підкреслив би, не звернув нашу спеціальну увагу, як це зробив Ернст у щоденнику, що й цього маскування з темою комгоспівського засідання начальству здалося не досить. Ернст записав для пам’яті, що скликали його не абиколи, а ще й на вихідний день. Замість осереддя православної науки й культури влада збиралася зробити на Подолі порожній плац. Як писав Лев Шестов, щоб людина гола лишилась на голій землі.

Провідник по Києву опинився у спецфондах, де вони були організовані. По інших бібліотеках їх нищили.

З архівом Ернста я працював десь із кінця шістдесятих років. 2007 року мені довелося перебрати по папірцю весь архів Федора Людвіговича, крім відсутніх того року на місці одиниць зберігання 97, 98, 102. Пощастило переатрибутувати деякі документи, зробити різні спостереження. Сорок років тому, коли фонд описували, це було теж, мабуть, ще неможливо. Дуже часто, працюючи над тим чи тим текстом, Ернст використовував звороти своїх давніх праць, серед них машинопис провідника, де видно правку літературного редактора. Виявилося, що, опрацьовуючи його, увесь 800-сторінковий текст перестудіював його багаторічний товариш — Микола Зеров, літературознавець, перекладач і поет-неокласик. Майже однолітки, у 1917—20 роках вони належали до гуртка друзів Георгія Нарбута й зустрічались у його гостинному помешканні в Георгіївському провулку. У праці 1926 року Ф. Ернст із замилуванням розповів про вечірку 27 березня 1920-го, на якій були присутні Георгій Нарбут, Микола Зеров, Павло Тичина, Вадим Модзалевський. Це був ювілей Сергія Єфремова. Зеров прорецензував перший рік журналу “Наше минуле” за 1918 рік, редакція якого розташовувалась у тій самій Нарбутовій квартирі у Георгіївському провулку.

Розуміючи, що Зеров простудіював текст Ернстового провідника, ми можемо виявити реміністенції Ернстових описів київських споруд у зеровському сонеті “Чистий четвер”. Його вперше опубліковано в осінній книжці журналу “Життя й революція” за 1933 рік, щоправда, без цих двох перших і трьох останніх рядків:

Свічки і теплий чад. З високих хор
Лунає спів туги і безнадії...
.....
А за вікном, на цвинтарі, в притворі
Пташиний спів, дитячі голоси
І в вогкому повітрі вогкі зорі.

Миколу Зерова розстріляли в урочищі Сандармох 3 листопада 1937-го, а Ернста розстріляли 28 жовтня 1942 року в Уфі. Для повноти картини додам, що було розстріляно Озерського, Коника, Львовича й інших, не найсвітліших персонажів цієї розповіді.

Післямова

У найповнішому списку праць Федора Ернста під числом 114 зафіксовано досі не видану — “Найважливіші пам’ятки Києва”. Після офіційно закріпленої невдачі з провідником (єдина надрукована рецензія була просто погромницька) виник проект нового видання, де Ернст мав себе реабілітувати. Спробуймо цей проект датувати. У статтях про Кловський палац (на той час навіть ніяка не прокуратура, а Інститут силікатної промисловості) та кілька корпусів Михайлівського золотоверхого (тоді Студентське містечко) зафіксовано зміни 1931—32 років, а в статтях про “Педагогічний музей” (пізніше Центральна Рада, тоді Будинок Обласного виконавчого комітету, тепер Будинок вчителя) та київську міську думу (під час написання спершу Будинок міської ради, а потім Будинок обласного й міського партійних комітетів) маємо ще пізнішу дату — лютий 1932 року, причому в другому випадку вийшло навіть цікавіше. Рукою Федора Людвіговича у машинописі зроблено виправлення “З лютого місяця 1932 року тут містяться” і т. ін. Одне слово кажучи, вчений працював над новим путівничком на початку 1932 року, себто трохи більше як за рік перед арештом.

Важко сказати, кому думка про таке видання належала. Можливо, захотіли заповнити “нішу” патріотично налаштовані київські видавці. Можливо, ініціативу виявив упорядник, що погоджувався, таким чином, на колаборацію. Але сама ідея була не надто щаслива, адже, як кажуть, *за вікном* час стояв ще гірший, аніж під час підготовки й виходу у світ провідника 1930 року. Система, передусім її бойовий підрозділ ОГПУ, готувалась до нової хвилі масового терору в місті й голодомору на селі. Готуючись співпрацювати в таку добу, треба було приймати й вимоги цього часу. Нічого хорошого автор не міг написати за визначенням. Але, кажуть, — *а працювати треба*, — і те, що вийшло у вченого з-під пера, має свій інтерес сьогодні. Йдеться саме про реалії тридцятих років, однієї з найменш вивчених епох історії міста Києва. Вчений запропонував нам зробити екскурсію по тодішньому місту — такому, яке воно тоді було.

“Шевченкова приязнь до артиста швидко зростала під час перегляду ним вистав за участю Олдріджа”.

Тарас Шевченко: «Німий захват від Айри Олдріджа»

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка

Продовжуємо проект “Подробиці Шевченкового життя”, який народився з усвідомлення поетових слів із автобіографічного “Листа Т. Гр. Шевченка до редактора “Народного чтения” (лютий 1860 р.):

“Я наважуюся відкрити перед світом кілька печальних фактів мого існування… тим більше, що історія мого життя складає частину історії моєї батьківщини. Проте я не маю духу входити у всі її подробиці”.

В новій публікації, приуроченій до Шевченкової річниці та Міжнародного дня театру, автор розповідає про сліпучий спалах Шевченкової дружби до відомого афро-американського і англійського актора Айри-Фредеріка Олдріджа (1807—1867), який завоював всесвітню славу виконанням шекспірівських ролей.

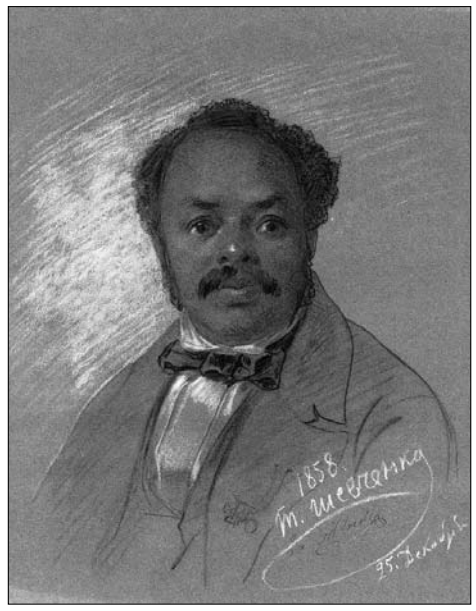

Т. Шевченко. Портрет Айри Олдріджа. 1858

“Олдрідж заволодів усією увагою Шевченка”

Створений художником і скульптором М. Й. Микешиним (1835—1896) 160 років тому, цей шаржований портрет Тараса Шевченка сам по собі не потрапив би в наш проект[1], якби не вельми цікавий напис рукою поета на ньому ліворуч по вертикалі: *“Немой восторг от Айра Олдриджа”*. Олдрідж Айра-Фредерік (1807—1867) — відомий актор, єдиний афроамериканець, чиє ім’я увічнено бронзовою табличкою в Королівському Шекспірівському меморіальному театрі в Стратфорді-на-Ейвоні.

Нагадаю, що М. Й. Микешин, який познайомився з Шевченком у 1858 р. в сім’ї віце-президента петербурзької Академії мистецтв Ф. П. Толстого, часто супроводжував поета на різні мистецькі вечори, зокрема, бачив його на виставі “Король Лір” із Айром Олдріджем у головній ролі — не лише в залі, а й у гримувальній артиста:

“Картина, яку я побачив, вразила мене: в широкому кріслі напівлежав зморений “Король Лір”, а на ньому — буквально на ньому — був Тарас Григорович; сльози градом котилися з його очей, здавленим голосом він шепотів уривчасті палкі слова обурення і захоплення, покриваючи поцілунками розмальоване олійною фарбою обличчя, руки й плечі великого актора...”[2]

Між іншим, один із нинішніх шевченкофобів написав про це свідчення таке:

“...Сцена, яку влаштував за лаштунками Маріїнського театру, — ридаючи на Олдріджеві — Шевченко, викликала, не могла не викликати, відчуття незручності і в свідка цієї сцени, не кажучи вже про самого Олдріджа, і, звичайно ж, у нас із вами, читачів цих спогадів”.

Я побіжно відреагував на цей жалюгідно-недоброзичливий пасаж в одній із книг, що побачила світ у 2007 р.:

“Печальна сміховина Шевченкового злісного шанувальника. Він один знає, як мав себе правильно поводити Тарас Григорович у конкретній ситуації, яке саме конкретне почуття викликала його поведінка у великого негритянського артиста і, звичайно, він один знає, що саме мусимо відчувати всі ми — читачі спогадів... Згадується поетове: “І немає злому на всій землі безконечній веселого дому”[3].

Втім, для наукового шевченкознавства згаданий автор перестав існувати принаймні після того, як мудрий І. М. Дзюба переконливо показав, що у всіх своїх писаннях він “розкрив” зовсім не Тараса Шевченка: “...Насправді він “розкрив” себе, свою — мізерну — міру розуміння поета і його епохи”[4].

Тож нас цікавить, якраз і саме, призабута Шевченкова фраза: *“Німий захват від Айри Олдріджа”*. Вона ніби полемізує, хоч і, здається, жартома, з тими спогадами, що їх залишили очевидці знайомства й спілкування поета з артистом. Адже в них особливо наголошувалися зовнішня палкість, емоційність, вибуховість Шевченкового ставлення до негритянського Майстра, а сам Тарас Григорович зафіксував своє душевне, сердечне, глибинне захоплення ним. Він, отже, буквально занімів од захвату. Це цікава й важлива подробиця, що вимагає розкриття й осмислення.

Найперше нагадаю Шевченкову максиму про високе мистецтво, що сильно діє “*на душу людини, сильніше, ніж сама природа”*. Поет дякував всемогутньому Богові, що обдарував його почуванням Людини, яка бачить і любить прекрасне, досконале...

М. Микешин. Шаржований портрет Т. Шевченка. 1859

“У нас тепер африканський актер, чудеса виробляє на сцені”

Вперше Шевченко побачив Айру Олдріджа на сцені 10 листопада 1858 р. у ролі Отелло. Той виступав у приміщенні театру-цирку в складі петербурзької трупи Німецького театру, всі вистави якої йшли в перекладах, і лише Олдрідж грав англійською мовою. Шевченко сидів у ложі, забронюваній родиною Толстих, і був одразу вражений до сліз, йому нестерпно захотілося познайомитися з актором, який мав унікальний талант і шалений темперамент. Адже не випадково в цій своїй коронній ролі Олдрідж так органічно вживався в образ, що виконавиці ролі Дездемони побоювалися грати з ним. Ось історичний анекдот-курйоз, який відклався в літературі. Відомий театрал Стахович запитав Олдріджа, як пройшли його гастролі в Москві з актрисою Любов’ю Нікуліною-Косицькою в ролі Дездемони. Олдрідж з усмішкою відповів, що вона нервувала, і додав:

— Усі ці чутки дуже перебільшені. Я зіграв Отелло понад триста разів. За цей час задушив усього трьох актрис, а зарізав, здається, лише одну. Погодьтеся, процент невеликий. Нема чого було так хвилюватися вашій московській Дездемоні.

Вважається, що пильна увага до театрального костюма, гриму та сценічних дрібниць поєднувалися у Майстра з талантом внутрішнього перевтілення, полум’яний темперамент і жива емоційність — з суворим самоконтролем у виконанні ролі та ретельною проробкою всіх деталей образу.

Згадуючи про знайомство Шевченка з Олдріджем у домі Федора і Анастасії Толстих через день — 12 листопада 1858 р., їхня донька Катерина (в заміжжі — Юнге) писала: “Шевченко не міг не зійтися з ним, у них обох було надто багато спільного: обидва — чисті, чесні душі, обидва — справжні художники, обидва змалку зазнали тяжкого гніту... Вони не могли розмовляти інакше, як з перекладачем, але вони співали один одному пісні своєї батьківщини і розуміли один одного”. Принаймні вже згаданий Михайло Микешин, який завітав до Толстих через годину після цього знайомства, за його спогадами, “застав їх... уже в найзворушливіших дружніх стосунках; вони або сиділи в кутку на канапці, або ходили по залі обнявшись... З цього вечора Олдрідж заволодів усією увагою Шевченка”[5]. Шевченкова приязнь до артиста швидко зростала під час перегляду ним вистав за участю Олдріджа. Двадцять четвертого листопада 1858 р. поет із родиною Толстих знову відвідав виставу “Отелло”, а 2 грудня — прем’єру та 4 і 9 грудня — наступні покази “Короля Ліра”. К. Ф. Толстая записала в своєму щоденнику: “Ми викликали Олдріджа сім разів майже одні в усьому театрі. Зате вже Майбах і Шевченко кричали...” Тарас Григорович бачив Олдріджа і в ролі Шейлока у виставі “Венеціанський купець”. У цей час, а саме 6 грудня, захоплений Тарас Григорович написав у листі до М. С. Щепкіна: *“У нас тепер африканський актер, чудеса виробляє на сцені. Живого Шекспіра показує... А більше нового нема нічого”*. Між іншим, це був останній поетів лист до Щепкіна, який він закінчив такими словами: *“...Не забувай мене, твого рідного брата Т. Шевченка”*. Тобто, Тарасу Григоровичу було важливо, щоб його пам’ятав цей безмежно дорогий йому старий чоловік, якого він називав то батьком, то братом. Тут важливо, що М. С. Щепкін був Шевченкові справді рідним. Я не сумніваюся, що Тарас Григорович часто згадував незрівнянного Михайла Семенович, дивлячись Олдріджа, який *“чудеса виробляв”* на Маріїнській сцені.

Нагадаю, як емоційно-захоплено відгукувався Шевченко про виступи Щепкіна наприкінці 1857 р. у Нижньому Новгороді. Скажімо, 2 січня 1858 р. писав А. І. Толстій: *“Подарил нижегородцам три спектакля, привёл их в трепетный восторг, а меня, меня вознёс не на седьмое, а на семидесятое небо! Какая живая, свежая, поэтическая натура! Великий артист и великий человек!”* Якщо артист Олдрідж підніс Шевченка хоча б на сьоме небо, то це ж, як відомо, також очевидне чудо! Не випадково І. М. Дзюба констатував, що “однією із найзворушливіших подій у Шевченковому житті було знайомство і бурхливе здруження з великим африканським актором Айрою Олдріджем...”[6]

Та повернемося до престижної ложі театру, в якій Тарас Шевченко, тепер уже з М. Д. Старовим — учителем Катерини Толстої — на виставі за участю Айри Олдріджа “якоїсь патетичної хвилини, у надмірі почуттів, зчинили такий гармидер, галас і лемент, що... привернули до себе увагу й викликали протести публіки...” Про це розповідав зі слів матері у своїх спогадах Б. Г. Суханов-Подколзін, який хлопчиком у 1858—1860 рр. брав у Шевченка уроки малювання. Нібито його мати, поміщиця з України Н. Б. Суханова, яка була з Шевченком у ложі, навіть поїхала додому до закінчення вистави. “Шевченко й Старов благали про пощаду, присягаючись наступного разу бути стриманішими у виявах свого захоплення... І що ж? Наступного разу захват узяв своє; клятвені обіцянки було забуто, і приятелі спільно порушили громадську тишу та благопристойність з не меншим успіхом, ніж першого разу...”[7]

Щоб осягнути й збагнути цей емоційно-палкий вибух Шевченкового захвату від талановитого перевтілення Олдріджа на сцені, треба знати, як рік тому, повертаючись із заслання, він тужливо записав у Щоденнику: *“Які-то тепер спектаклі в Пітері, на Великому театрі? Хоча б одним оком поглянути. Одним вухом послухати”*. А на початку 1858 р., перебуваючи у Нижньому Новгороді, часто відвідував місцевий театр і, судячи зі Щоденника, виявив себе тонким і глибоким знавцем театрального мистецтва. Нижньоновгородський театр не міг уповні задовольнити високі естетичні запити поета. Проте коли театр на час Посту було закрито, Шевченко зізнався 4 лютого 1858 р. самому собі в Щоденнику: *“Другий день немає спектаклів, бідних нижегородських спектаклів. І ніби чогось необхідного не вистачає”*.

Справді, сильні духовно-мистецькі враження, яких бракувало й у Петербурзі, болісно переповнили знервоване серце й страдженну душу вчорашнього засланця, виплеснулися назовні... Це так важливо по-людськи зрозуміти. По-людськи... Та що, власне, важило це театральне “порушення громадської тиші та благопристойності” з історичним остаточним порушенням Шевченком здавалося неуникненного злочинного сну “благопристойної” Російської імперії...

“Як один із почесних і найзахопленіших глядачів” (Петро Жур), 20 грудня 1858 р. Шевченко був присутній на бенкеті Айри Олдріджа, який організувала Дирекція імператорських театрів на честь артиста, визнавши його справжнім новатором у театральному мистецтві. Впродовж іще кількох днів, як свідчать записи в щоденнику К. Ф. Толстої та інші документи, Олдрідж брав участь у домашніх деклямаціях творів Шекспіра в сім’ї Толстих, на яких бував і Шевченко. Зокрема, 30 грудня 1858 р. А. І. Толстая запрошувала поета запискою: “Пожалуйста, Тарас Григорьевич, приходите завтра. От 7 до 10 будет у нас Олдридж и будет читать...” Вона просила його також привести П. О. Куліша та С. С. Гулака-Артемовського з дружиною[8].

“Портрет був скоро закінчений…”

Годі було б і сподіватися, що Шевченко не намалює портрет Олдріджа. Певно, що ця ідея виникла у художника, тільки-но він побачив артиста на сцені. Відомо, що протягом листопада-грудня 1858 р. Тарас Григорович намалював навіть два портрети Олдріджа, проте один із них не зберігся. Для цієї роботи Шевченко запрошував артиста до своєї майстерні в Академії мистецтв. Свого часу М. К. Чалий повторив твердження зі спогадів М. Й. Микешина з цього приводу: “Приходив Олдрідж, кімната замикалася на ключ — і Господь їх знає, про що вони там говорили”. Насправді, за спогадами К. Ф. Толстої, було зовсім інакше: “Приходили ми до Шевченка втрьох: Олдрідж, моя десятирічна сестра... і я. Трагік серйозно сідав на при-

готовлене місце і сидів деякий час урочисто й тихо, але жвава вдача його не витримувала, він починав робити гримаси, жартувати з нами, набирав комічно-переляканого вигляду, коли Шевченко дивився на нього. Ми весь час сміялися. Олдрідж діставав дозвіл співати і заводив меланхолійні, оригінальні негритянські мелодії чи поетичні старовинні англійські романси, зовсім у нас невідомі. Тарас слухав і заслухувався, а олівець без діла опускався на коліна. Нарешті Олдрідж схоплювався й починав танцювати “gig” (джигу, тобто швидкий старовинний танець. — *В. М.*) на превелику радість моєї сестрички... Незважаючи на оригінальність таких сеансів, портрет був скоро закінчений, підписаний художником і моделлю, і зберігається тепер у мене”[9]. Справді, на портреті праворуч унизу художник залишив білим олівцем авторський підпис і дату: *“1858. Т. Шевченко. 25. Декабря”*, а Олдрідж — чорною тушшю автограф: “Ira Aldridg”. Є свідчення, що під час роботи над портретом в майстерні художника побували й інші гості. Скажімо, в спогадах про Шевченкового знайомого, зоолога й еколога М. О. Сєверцова (1827—1885) йдеться про те, що він “добре знав... відомого трагіка Айру Олдріджа, з яким зустрічався і у Толстих, і у Шевченка, який писав у своїй майстерні портрет Олдріджа”[10].

Отже, робота була закінчена 25 грудня 1858 р., але й після цього Шевченко запрошував Олдріджа до себе. Принаймні 28 грудня К. Ф. Толстая записала в щоденнику, що того дня під час сніданку в сім’ї Толстих із Олдріджем був Тарас Григорович: “Шевченко теж прийшов, він чекав Олдріджа до себе і був дуже нетерпеливим, не дав йому навіть поїсти гарненько”. І вони таки відправилися з Шевченком до нього в такому складі, як і раніше. Маємо пам’ятати, що саме дві сестри (Катерина і Ольга) навперебій перекладали жваві розмови Шевченка з Олдріджем англійською і російською мовами.

“Не знаю, чи поїде він до вас”

Так написав Шевченко у вже згаданому листі до Щепкіна 6 грудня 1858 р., маючи на увазі гастролі Олдріджа в Москві. Втім, спочатку той побував у Києві в серпні—вересні 1861 р. у складі мандрівної російської трупи на чолі з імпресаріо В. Костровським. Перший виступ відбувся 25 серпня в Київському міському театрі — Олдрідж грав Отелло. З газети “Киевские губернские ведомости” відомо, що 12 вересня після вистави “Король Лір” студенти Університету св. Володимира на руках віднесли його додому. Восени 1861 р. Олдрідж з успіхом виступив у Полтаві, Катеринославі та Одесі. Все це наголошував автор статті про А. Олдріджа в “Шевченківській енциклопедії” Ростислав Пилипчук[11].

Москву Майстер відвідав через рік — 1862-го, і виступав у Малому театрі з його артистами (13 вересня—19 жовтня) в 14 виставах. Тоді Олдрідж і познайомився з М. С. Щепкіним. У його дім[12] артиста вперше привів близький друг Михайла Семеновича, Шевченків знайомець, перекладач В. Шекспіра М. Х. Кетчер[13]. У картині радянського художника О. Василенка “Щепкін і Олдрідж” (1988) якраз М. Х. Кетчер і відсутній, а Михайло Семенович уважно слухає гру гостя на гітарі. Така мить, звичайно, можлива... Втім, у присутності прекрасного перекладача М. Х. Кетчера два артиста найперше безупинно говорили. Відомий юрист і громадський діяч А. Ф. Коні залишив спогади про те, як це було[14].

Гість розпочав бесіду красивою фразою про те, що він не міг поїхати з Москви, не поклонившись знаменитому Щепкіну та не почувши від нього критичний відгук про свою гру. “Скажи йому, — звернувся Щепкін до Кетчера, — що я бачив його тільки в “Отелло” і знаходжу, що він прекрасний артист і що в останній дії він мене, старика, людини звичної — розхвилював до глибини душі”. У відповідь на це А. Олдрідж поштиво нахилив голову і сказав, що такий відгук для нього — найкраща нагорода, проте все-таки наполегливо попросив у Щепкіна критичних зауважень. “Інакше, — додав од себе Кетчер, — він може прийняти твої слова за просту й умовну люб’язність”. — “Ну коли так, — захвилювався Щепкін, — то скажи йому, що мені не подобається вся його сцена з Дездемоною, яка приїхала. Коли вона виходить із галери, що пристала до берега, Олдрідж спокійно й величаво йде їй назустріч, подає їй руку та виводить на авансцену. Хіба таке можливо?! Він забуває, що Отелло — мавр, що в ньому тече й кипить південна гаряча кров, що він давно не бачив дружини, яку не лише любить, але в яку пристрасно закоханий... і ось вона перед ним — одночасно предмет обожнювання та хтивості... та йому вся кров повинна вдарити в серце, він повинен кинутись до неї, як звір, забувши про все і всіх, схопити її, зім’яти в своїх обіймах, принести на руках на авансцену і тільки тоді схаменутися, згадати, що він воєначальник, за яким постійно стежать допитливі погляди. Саме тоді він повинен стати тим героєм, якого з самого початку зображає Олдрідж... Та скажи йому, — і Щепкін скочив зі стільця в творчому пориві, — що він повинен покрити її поцілунками, цілувати їй руки і ноги; та скажи йому, що...” — і старий Щепкін дав іще одну енергійну й образну вказівку, незручну для публікації...

Знаменитий артист А. Олдрідж, вислухавши переклад М. Х. Кетчера, з розумінням усміхнувся і схилив голову на знак згоди... 27 жовтня 1862 р. А. Олдрідж подарував М. С. Щепкіну свою фотографію з написом “Батькові російської сцени, пану Щепкіну з найглибшою повагою”. У статті про М. С. Щепкіна в “Шевченківській енциклопедії” Р. Я. Пилипчук писав, що “невідомо, чи під час зустрічі Щепкіна й А. Олдріджа в Москві 27 жовтня 1863 р. згадувався їхній спільний друг Шевченко”[15]. Передусім з цією датою тут явна помилка, Михайло Семенович помер у серпні 1863 р. А стосовно Шевченка, то, знаючи Щепкінову любов до нього й особливо невигубну тугу за другом після смерті Тараса Григоровича, впевнено заявляю, що Михайло Семенович не міг, ніяк не міг (!) не згадати його в присутності А. Олдріджа. Можливо, навіть прочитав Шевченків вірш “Пустка” (“Заворожи мені, волхве...”), який в останні роки свого життя, за свідченням очевидців, часто читав, “обливаючись сльозами”.

Може, ще раз помолюся
З дітками заплачу,
Може, ще раз сонце правди
Хоч крізь сон побачу...

Наступного разу А. Олдрідж виступав у Москві в квітні-травні 1863 р., і тоді М. С. Щепкін переглянув увесь репертуар актора. Втім, як і раніше, вважав його недосяжним у ролі Отелло. В інших ролях артист йому не особливо подобався...

Між іншим, відомий французький письменник, критик і мандрівник Теофіль Готьє (1811—1872), який дивився в Петербурзі “Отелло” в один час із Шевченком, так відгукнувся про А. Олдріджа в своїй книзі “Подорож у Росію” (1862):

“Спочатку він грав Отелло. Його вихід на сцену був прекрасний. Це був Отелло, яким створив його Шекспір... У фінальній сцені його шаленство не виходило за межі, душачи Дездемону, він вміло й цілком пристойно ричав. Одним словом, він здався мені швидше талановитим, ніж геніальним, у нього більше вміння, ніж натхнення. Проте, поспішу сказати, що він справив величезне враження на публіку і викликав нескінченний шквал оплесків”.

Відомий біограф артиста, літературознавець і театрознавець С. М. Дурилін (1877—1954) взагалі вважав, що “Олдрідж не читав Пушкіна, але його виконання Отелло було геніальним втіленням спостереження Пушкіна: “Отелло від природи не ревнивий — навпаки, він довірливий”[16].

“Як-то мало святих людей на світі стало”

На період спілкування Шевченка з А. Олдріджем випадає написання поезії антикріпосницького спрямування “Я не нездужаю, нівроку...” (22 листопада 1858 р.). Здається, немає підстав пов’язувати її появу безпосередньо з артистом, але все-таки треба пам’ятати, що саме в ті роки антикріпосницька пропаганда в Росії взагалі використовувала образ американського негра-раба для найшвидшої відміни російського кріпосного права, адже в США ще існувало рабство. Скажімо, з користю для цієї справи було перекладено роман Гарріет Бічер-Стоу “Хижина дяді Тома” (1852), спрямований проти рабоволодіння в Америці. Його прочитав принаймні кожний освічений мешканець Петербурга. Тріумфальний прийом негритянського артиста в місті безперечно таїв у собі й політичну, антикріпосницьку демонстрацію, і саме це стало однією з причин припинення гастролей А. Олдріджа в грудні 1858 р. Відомо, що 26 грудня Шевченко серед 37 представників петербурзької інтелігенції підписав звернення до міністра імператорського двору Володимира Адлерберга з проханням продовжити виступи Олдріджа (всього було понад 160 підписів). Міністр у різкій формі відмовив, наклавши таку резолюцію: “Что за вздор такой! Если б я и хотел сам собою продолжить представления Олдриджа, то эту мысль оставил бы единственно потому, что об этом коллективными подписками просят. Если однажды допустить уважить к подобным просьбам, то Бог знает о чём будут просить

Т. Шевченко. 1858—1859. Фотограф О. Шпаковський

и настаивать таким же образом. Оставить без внимания. 31 декабря 1858 года”[17].

Хоч би як там було, зауважу, що написання Шевченком нового твору, тобто, вірша “Я не нездужаю, нівроку...”, сталося вперше за більш як чотири місяці, бо попередній вірш “Сон” (“На панщині пшеницю жала...”) було створено на початку (не пізніше) 12 липня 1858 р., а наступний — “Подражаніе 11 псалму” — аж 15 лютого 1859 р. Один Бог знає, як народжуються поетичні шедеври та наскільки вони кожного разу зумовлені земним чи небесним впливом...

Мій Боже милий, як-то мало
Святих людей на світі стало.
Один на другого кують
Кайдани в серці.

Так у “Подражанії 11 псалму”. Стосунки Шевченка з А. Олдріджем були взаємини *“святих людей”* у розумінні чистоти та благородства їхніх сердець. Згадаймо, як у вірші “Злоначинающих спини...” (27 травня 1860 р.) Шевченко молив Господа саме за таких людей:

А чистих серцем? Коло їх
Постави ангели свої
І чистоту їх соблюди.

Таким чистим, благородним був і найдорожчий Шевченків друг — великий артист М. С. Щепкін. У згаданому листі від 6 грудня 1858 р. поет звертався до нього: *“Благородний мій єдиний друже!”* та відразу написав про “спорідненість” їхніх душ: *“Мабуть, того, що гроші душу холодять, а наші душі бояться холоду. Повинно буть так”*. Очевидно, що й Шевченкове сердечне зізнання в ліричній поезії “Я не нездужаю, нівроку...” в цілому життєвому вимірі поділяли і М. С. Щепкін, і А. Олдрідж.

І серце жде чогось. Болить,
Болить, і плаче, і не спить,
Мов негодована дитина.

Все це й пояснює сильний яскравий спалах Шевченкової дружньої приязні до А. Олдріджа, що швидко піднімалася, мов тісто, замішане не талановитій грі Майстра в Петербурзі. Можливо, хто-небудь зауважить, що півтора місяця знайомства — це замало для серйозних висновків. Але, коли, скажімо, полічити всі дні, в які Шевченко й М. С. Щепкін бачилися та спілкувалися, то набереться приблизно місяць. Небагато для 17 років унікальної, незрівнянної і славнозвісної дружби. Та йдеться про двох геніїв, яким Бог визначив іншу — надлюдську — шкалу наповненості та вартості життя. Не випадково кожна подробиця Шевченкової біографії стала нині національним надбанням, і знайомство з фактами про його дружбу з М. С. Щепкіним чи спілкування з А. Олдріджем є також запорукою всебічного пізнання невичерпного й нескінченного феномену Шевченка як живої духовної субстанції українського народу.

У Шевченковому ставленні до такого разюче несхожого на нього, такого далекого по життю й такого духовно близького йому А. Олдріджа ми відкриваємо для себе розсип цікавих подробиць його життя, пізнаємо нового, незнаного Кобзаря, який ототожнюється з Україною не лише геніальним поетичним співом, загостреним почуттям соціальної та національної справедливості, відданістю творчості й свободі, а й ментальними людяністю, добротою, вірністю, відданістю, козацьким темпераментом, енергетикою почуттів, емоційністю дружби. В результаті сучасний портрет Поета доповнюється новими штрихами, збагачується свіжими кольорами й психологічними характеристиками.

Це той Портрет, який не тиражується для вивішення на стінах, він обігріває прохололі людські душі. “*Повинно буть так”*. Це Шевченкові слова.

———————————

[1] Місцеперебування оригіналу невідоме. Репродукції з нього роблять, як правило, з журналу “Русский библиофил” (1914), де малюнок було опубліковано як додаток до статті П. І. Зайцева “Нове про Шевченка”. Як зазначають сучасні шевченкознавці, тоді він належав петербурзькому колекціонеру Є. Рейтерну.

[2] Спогади про Тараса Шевченка. — К.: Дніпро, 1982. — С. 341—342.

[3] Мельниченко В. Тарас Шевченко: “Моє перебування в Москві”. — М.: ОЛМА Медіа Груп, 2007. — С. 130.

[4] Дзюба І. Україна у пошуках нової ідентичності. — К.: Видавництво “Україна”, 2006. — С. 492.

[5] Спогади про Тараса Шевченка. — С. 281, 341.

[6] Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. — К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. — С. 505.

[7] Спогади про Тараса Шевченка. — С. 358.

[8] Листи до Тараса Шевченка. — К.: Наукова думка, 1993. — С. 127—128.

[9] Уперше цей твір було згадано і репродуковано у 1859 р. Нині зберігається в Національному музеї Тараса Шевченка. М. Й. Микешин згадував, що Шевченко виконав офорт на основі цього портрета, проте його місцеперебування не встановлене.

[10] Северцова Л. Б. Н. Северцов. — М.; Л., 1946. — С. 36.

[11] Шевченківська енциклопедія в 6 томах. Т. 4. — К., 2013. — С. 694—695.

[12] М. С. Щепкін жив тоді в Міщанській дільниці міста на 3-й Міщанській вулиці, поруч із М. Х. Кетчером, а в березні 1858 р., коли у нього гостював Шевченко, — в Сретенській дільниці, у Воротницькому провулку.

[13] Докладно про дружбу М. С. Щепкіна та М. Х. Кетчера, його знайомство з Шевченком див.: Мельниченко В. Тарас Шевченко: “Мій великий друг Щепкін”. — М.: ОЛМА Медіа Груп, 2009.

[14] Кони А. Ф. Воспоминания о писателях. — М.: Правда, 1989. — С. 418.

[15] Шевченківська енциклопедія в 6 томах. Т. 6. — К., 2015. — С. 1012.

[16] Дурылин С. Н. Айра Олдридж. — М., Л.: Искусство, 1940. — С. 97.

[17] Тарас Шевченко. Документи та матеріали до біографії. — К.: Вища школа, 1982. — С. 304.

“Розумна жінка філософськи сприймала неминучість долі”.

Шматочок сцени театру Заньковецької

Його передали зі Львова народній артистці України, лауреату Національної премії України імені Тараса Шевченка Ларисі Кадировій. Саме на цій сцені з ролі Марії Заньковецької за п’єсою Івана Рябокляча почалося її успішне акторське самовираження. Вона 600 разів прожила її творчу й життєву мудрість, дедалі глибше занурюючись у переживання, про які Богдан Ступка зауважував: “Кажеш Марія — розумієш Лариса, кажеш Лариса — розумієш Марія”.

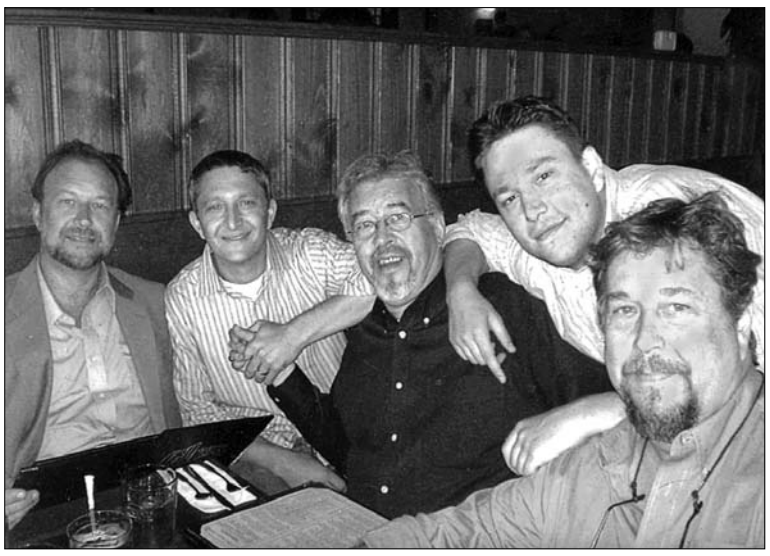

Родина Богдана Сагатова

Надія ОНИЩЕНКО,
м. Ніжин

Подальша доля актриси — нашої сучасниці — це ступання в сліди великої Заньковецької. Принаймі так вона сказала в інтерв’ю Ніжинському телебаченню в жовтні 2005 року після моновистави “Посаг кохання” за твором Г. Г. Маркеса “Любовний одвіт чоловікові в кріслі” в Ніжинському театрі. Прем’єра відбулася роком раніше в Києві під час Першого міжнародного театрального фестивалю моновистав жінок-актрис “Марія”. Невмирущій пам’яті Марії Заньковецької до її 150-річчя присвятили свій фестиваль видатні актриси України, Польщі, Білорусі, Росії. Уже 15 років поспіль ініціаторкою й натхненницею цього заходу є Лариса Кадирова.

У більшості своїх робіт, а особливо в “Посагу кохання” вона парадоксально поєднує інтелектуальну витонченість із бурхливою емоційністю. Актриса проживає трагедію жіночої самотності як власну. Але не плаче над нею, а долає силою характеру, творчою та жіночою волею.

За словами театрального критика Алли Підлужної, Лариса Кадирова має витончену й вразливу душу, але вперто та наполегливо йде своїм нелегким шляхом, доводячи вірність ідеї дослідження професії. Шукає нові смисли вічних тем, пропускає їх через серце й розшифровує власним розумом. Актриса переконана: своїми висновками вона допоможе комусь знайти себе в цьому світі, як колись допомогла й собі визначити власне місце в мистецтві та житті.

Мені щастить не тільки бачити талановиту сучасницю на сцені, а й спілкуватися з нею в Києві під час щорічних наукових читань у Музеї Марії Заньковецької. Грудневі XXV-ті були присвячені 95-річчю Музею театрального, музичного і кіномистецтва України. І Лариса Кадирова — лауреат премії імені Марії Заньковецької — з болем говорила про сучасний стан театрального мистецтва, про молодих носіїв культури, уважно слухала доповіді.

До 165-річчя з народження Марії Заньковецької 4 серпня 2019 року завідувачка її музею в Києві Наталія Бабанська готує вибране листування Миколи Садовського з Марією Заньковецькою (1880—1890 роки).

Автор цих рядків представила своє дослідження акторської династії Лучицьких, засновників Ніжинського драматичного театру з кола Марії Заньковецької. Перші розвідки було опубліковано в тижневику “Дзеркало тижня” 2008 року. А в часописі “Наш український дім” (№ 2, 2016 р.) уперше оприлюднено спогади Анжеліни Лучицької про засновника династії Людвіка Лучицького. 16 жовтня 2017 року тексти побачив у “світовій павутині” Богдан Сагатов зі США. Ще незнайомий тоді адресат звернувся в Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою Ніжинського держуніверситету імені Миколи Гоголя. “Я досліджую театральне життя Лучицьких-Сагатовських для написання своєї сімейної історії. Щиро дякую за Ваші публікації”, — написав нам пан Сагатов електронною поштою.

Через місяць Богдан Богданович повідомив, що він старший з трьох синів Богдана Івановича Сагатовського. Вони всі мешкають неподалік від Вашингтона. Іван Лукич і Катерина Людвіківна — їхні дідусь і бабуся в батьківському родоводі. Батько — учасник Другої світової війни. Два важких поранення і чотирнадцять легких, втрата ока зробили його інвалідом. Він помер 1961-го в 43 роки.

“Ми знали про наш акторський родовід, — читаємо далі. — Але нам повідомили, що дідусь і бабуся загинули під час війни. З українських енциклопедій я дізнався, що це не так. Через Інтернет знайшов й інші публікації про моїх родичів Лучицьких: сина й доньку брата Катерини Людвіківни Болеслава. Це народний артист України Болеслав Болеславович Лучицький і заслужена артистка України Анжеліна Болеславівна Лучицька.

Кілька років тому друг мого молодшого брата знайшов у Києві й сфотографував спільну могилу Людвіка і Катерини Лучицьких на Байковому цвинтарі. Він також познайомився з ніжинським професором Григорієм Самойленком і отримав від нього багато додаткової інформації”.

На початку 2018 року Богдан Сагатов надіслав у Ніжин на адресу Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою перші, як він назвав, чернетки англомовної історії своєї родини. Катерина Лучицька мала шість братів і сестер, і доктор Сагатов сподівався знайти їхніх нащадків.

Як же були здивовано-зворушені донька Володимира Юрійовича Назарова, викладача нашого університету, Олена Володимирівна і її син Євген, учені-біологи, почувши в слухавці мою розповідь про родичів Сагатових! У цій родині теж дбайливо зберігають раритетні фото й спомини, в яких відображені не тільки сімейні події, а й історія української культури.

У фондах Музею театрального, музичного та кіномистецтва України в Києві зберігається автобіографія Катерини Лучицької, яку вона передала 15 березня 1954 року. Актриса шанобливо пише про батька, сценічний стаж якого був 72 роки. Називає театральні прізвища трьох сестер і трьох братів і підсумовує: “34 Лучицьких стали артистами українських театрів”.

Катерина Людвіківна померла 1971 року в будинку для ветеранів сцени в Пущі-Водиці через 20 років після смерті чоловіка Івана Сагатовського. У вісімдесят років вона випромінювала енергію й приваблювала природною жіночністю. Керувала аматорськими виставами, в яких брали участь ветерани. Писала вірші.

Катерина Лучицька не була пошанована нагородами радянської влади. Розумна жінка філософськи сприймала неминучість долі. Для неї найбільшим скарбом було визнання її сценічної творчості. Доктор мистецтвознавства Валерій Гайдабура стверджує, що на українській сцені її натура продовжила типологію інтелігентності Марії Заньковецької.

Шматочок сцени театру Заньковецької, що дарує музею Лариса Кадирова, листочок з віршем, написаний рукою Людвіка Лучицького з присвятою любій дочечці Катрусі, переданий у фонди мною, — матеріальне свідчення безперервності української театральної традиції, котра духовно підтримує нащадків українських культурних родин і всіх нас.

Щастя — це теж робота

Київський академічний драматичний театр на Подолі запропонував на суд глядача нову роботу — мелодраматичну історію про пошук кохання “DreamWorks”. Ця історія від відомого драматурга Івана Варипаєва ілюструє сучасну модель стосунків.

Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото з сайта театру

Головний герой вистави Девід після смерті дружини не може відпустити її і відмовляється повірити в те, що сталося... Він думає, що усі його страждання викликані тим, що він так і не любив її по-справжньому, саме тому він нещасний, адже “щастя — це робота, яку будь-що потрібно виконати добре”.

Сценічний простір, в якому перебувають герої, нагадує чи то велику душову кабінку, чи психлікарню. А чи зможуть ці герої позбутися своїх страждань і почати працювати на своє щастя?

Про те, як створювалася вистава “DreamWorks”, нам розповів режисер-постановник, художник-постановник, художник з костюмів та автор музичного оформлення Давид Петросян:

— Іван Варипаєв нині мешкає у Польщі. А раніше був художнім керівником театру “Практика” (м. Москва). Ми познайомилися ще до російсько-української війни.

І коли художній керівник Київського академічного драматичного театру на Подолі, народний артист України Віталій Малахов запросив мене співпрацювати, я відразу запропонував поставити п’єсу “DreamWorks”.

Переклад українською мовою здійснив чудовий український драматург Павло Ар’є. Переклад дуже цікавий. Під час репетицій ми багато що змінювали, адаптували. У постановках Варипаєва вистави проходять як читання. Ми ж робили класичну драматичну постановку. І нам не зовсім підходив його літературний стиль. Тому ми з акторами його робили більш дієвим.

Ми говоримо про сучасні стосунки, коли одна людина покохавши іншу, постійно від неї чогось вимагає, постійно тримає у психологічному полоні. Мені здається, що це не зовсім здорові відносини. Це п’єса про те, що в любові треба бути вільним, я маю на увазі — вільним внутрішньо. І не прив’язуватися до об’єктів, до яких у нас те чи те ставлення. Дуже важливо не плутати любов з прив’язаністю.

Це моя перша спільна робота з Театром на Подолі. Зізнаюся, спочатку було нелегко. Цей колектив сформувався давно, але лише нещодавно театр отримав повноцінне приміщення, і лише тепер можна запрошувати до себе інших режисерів. А раніше у театрі переважно ставили вже нині покійний Ігор Славінський та художній керівник театру Віталій Малахов, яких я дуже поважаю. Але актори не звикли працювати з іншими режисерами.

Ми довго шукали взаєморозуміння. З деякими акторами мені було надзвичайно приємно працювати. Це Володимир Кузнецов (Тедді), Алла Сергійко (Саллі), Максим Масимюк (Максиміліан). З Театру на Печерську запросив грати у виставі Олесю Власову (Меріл), а з Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка — Світлану Косолапову (Елізабет). Усім їм велика подяка.

В’ячеслав Довженко (Девід) — потужний актор. Як у кожного артиста в нього є своє бачення. Очевидно, мені не вистачило режисерського досвіду його переконати. Ми ще не знайшли ті зони, в яких говоримо про одне й те саме. Думаю, що й далі їх шукатимемо. Також будемо продовжувати пошук спільних зон ще з одним талановитим актором — Сергієм Бойком (Френк).

Під час роботи над виставою використовував класичну концепцію японського театру, коли важливі колір, палітра. І я, як художник, робив акцент на кольорах. Палітру кольорів добирав сам з українського орнаменту, з української традиційної символіки. Хочу, щоб глядач ці барви сприймав насамперед чуттєво, а не розумом. Це мелодрама, й інтелектуальний розбір може лише заважати.

Костюми теж розробляв сам.

Віталій Малахов запросив мене на наступну постановку до Театру на Подолі. Думаю, це буде українська класика, яку я планую зробити експериментальною, сучасною.

Повернення легендарної рок-опери

Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото **Анатолія ФЕДОРЦІВА**

У День проголошення незалежності України — 24 серпня 1991 року, на сцені Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка відбулася прем’єра рок-опери “Біла ворона”. А днями цей легендарний твір поповнив репертуар Київського національного академічного театру оперети.

Рок-оперу створив поет Юрій Рибчинський у тандемі з композитором Геннадієм Татарченком. Цьогоріч “Біла ворона” відзначає 30-річний ювілей. Національна оперета України підготувала оригінальну сценічну версію, ідеї якої втілив режисер-постановник Максим Голенко та балетмейстер-постановник Максим Булгаков.

Лейтмотивом рок-опери стала боротьба за свободу. На тлі війни та кривавих баталій вимальовується тендітна постать головної героїні — Жанни д’Арк. Юної, але незламної. Зрадженої, але не скореної.

Головна увага сфокусована на особистій драмі Орлеанської діви, яку зрадив коханий.

Серед виконавців головних ролей — заслужена артистка України Тамара Ходакова (Жанна), народний артист Микола Бутковський, заслужені артисти Ася Середа-Голдун, Арсен Курбанов, Любов Доброноженко, заслужений працівник культури Зоя Кравченко, а також Д. Воронов, І. Ніколаєв, В. Котенко, О. Харламов, О. Кириллов, М. Гуменний-Петрівський, К. Басковський, М. Боднар, К. Кобієва.

Як зазначив генеральний директор-художній керівник Національної оперети Богдан Струтинський, це нова версія з дуже цікавим сценічним рішенням.

“Маємо багато різноманітних оригінальних проектів. Сьогодні в театрі п’ять сцен і всі вони активно працюють. Зокрема, це проекти концертної діяльності. Лише в лютому мали два міжнародні проекти. Один з них присвячено головуванню Румунії в Євросоюзі. Другий — наша спільна робота з польською стороною. У березні Оперета їде на місячні гастролі і виступатиме на головних сценічних майданчиках

Польщі. До 14 лютого підготували концерт “Музика сердець”, а сьогодні — знову прем’єра. Хочу подякувати всьому колективу, який уміє зібратися і видати хороший результат”, – підкреслив очільник Національної оперети України.

Поет і драматург Юрій Рибчинський поділився секретами створення рок-опери “Біла ворона”: “На цю роботу мене надихнула рок-опера “Ісус Христос — супер-стар”. Зацікавився, про кого написано найбільше творів. На першому місці — Ісус Христос, а на другому — Жанна д’Арк. Про неї писали Ануй, Шоу, Вольтер.

До Жанни д’Арк поняття “нації” не було. Вона стала першою в історії націоналісткою, першою поставила питання: “Хто ми?”

Писав цей твір ще за Радянського Союзу, не був упевнений, що його колись поставлять. Але ми записали платівку на фірмі “Мелодія”. Головні партії співали Тамара Гвердцителі і Олександр Малінін, а з українського боку — Таїсія Повалій та Ігор Демарін. Мала відбутися прем’єра з цим складом, але розпався Радянський Союз.

1991 року відбулася прем’єра українськомовного варіанту рок-опери на сцені Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка. Перший показ відбувся саме того дня, коли Верховна Рада проголосувала за незалежну Українську державу. І коли Наталія Сумська в кінці першої дії співала пісню “Свобода”, то багатьом здалося, що ми присвятили її саме цій події. Хоча насправді твір почав писати ще 1986 року, а 1989-го закінчили писати музику.

Вистава протягом дванадцяти років йшла з аншлагами, але потім зникла з репертуару франківців. Багато років жоден з театрів не брався за роботу над цією рок-оперою. Зараз бачимо нове зацікавлення “Білою вороною”. Її ставлять у Вінниці, Черкасах, Рівному, Миколаєві, в одному з театрів Молдови.

Багато речей, які описані в цій п’єсі про XV століття, не втратили актуальності й донині. І в час новітньої історії в будь-якій країні може настати середньовіччя, коли пануватимуть “середні” люди.

Жанна д’Арк перетворила юрбу на народ. А потім цей народ, який вона повела за собою, знову перетворився на юрбу і спалив її. Спочатку ми обираємо президентів, а потім намагаємося їх “спалити”. Історія повторюється.

Сподіваюсь, що Національна оперета надасть цій рок-опері нового звучання”.

Режисер Максим Голенко розповів:

“Це наша третя з Максимом Булгаковим постановка “Білої ворони”. Спершу поставили її в Рівному. Дуже важливою для нас стала постановка в Миколаєві. Саме там її побачив Богдан Струтинський, який запропонував нам поставити її у Національній оперети України. Віримо, що це буде найпотужніший варіант.

Жанною д’Арк врешті може виявитися кожен з нас. Ми не знаємо, де прихований той потенціал. Ще п’ять років тому не могли і подумати, хто стане сучасним героєм, хто буде комбатом або поведе за собою”.

Балетмейстер-постановник Максим Булгаков упевнений, що успіх проекту можливий тому, що в нього повірили артисти і весь колектив театру. Художник-постановник Володимир Ковальчук зізнався, що шлях до постановки був тернистим. Художник з костюмів Ольга Левченко розповіла, що для першого складу створили близько 100 костюмів, а також багато шкіряного взуття. А композитор Геннадій Татарченко пишається, що нарешті з’явився привід потішити свої композиторські амбіції. Адже рок-опера, яку ставили на сценах багатьох театрів, зокрема й за межами України, вперше поставлена на сцені саме музичного театру.

Діамант хореографічного мистецтва

До 205-річчя від дня народження Тараса Шевченка

9 березня Національна опера України покаже балет “Лілея”

Балет створено за однойменною баладою Тараса Шевченка. Прем’єра балетної вистави на музику Костянтина Данькевича “Лілея” (лібрето Всеволода Чаговця) на сцені Київського театру оперу та балету ім. Т. Г. Шевченка відбулася 26 серпня 1940 року. Це був перший в Україні твір, в якому хореографічне мистецтво відтворювали образи Кобзаревих героїв.

Поновлення балету “Лілея” відбулося 2003 року. Тоді глядачам Національної опери України представили прем’єру 135-го сезону, лібрето Валерія Ковтуна та Олексія Баклана за однойменною поезією Тараса Шевченка та сценарним планом Всеволода Чаговця.

Народна артистка України Олена Філіп’єва, яка свого часу блискуче виконувала партію головної героїні, а нині працює над виставою як балетмейстер-репетитор, розповідає, що головним завданням у поновленні “Лілеї” було максимально відтворити постановку Валерія Ковтуна: “Ми все робили для того, щоб глядачі бачили цей діамант таким, яким його замислював автор”.

Цього разу відбудеться дебют Тетяни Льозової у партії Лілеї. Також головні партії виконують Ярослав Ткачук (Степан), Віталій Нетруненко (Князь), Максим Білокриницький (Парубок), Ганна Муромцева (Русалка).

Постановочний склад: диригент-постановник Олексій Баклан; балетмейстер-постановник Валерій Ковтун; художник-постановник В’ячеслав Окунєв.

Також в афіші березня перлини — балет “Спартак”, поставлений видатним хореографом Анатолієм Шекерою, та “Половецькі танці” (постановка Аніко Рехвіашвілі). А прихильників оперного мистецтва очікують емоції, які здатні передати герої таких шедеврів, як “Фауст” Ш. Гуно та “Дон Карлос” Дж. Верді.

Влас. інф.

Перемога — найщасливіша мить!

Ірина ШЕСТЕРЕНКО

Студентка четвертого курсу вокального факультету НМАУ імені П. І. Чайковського Валентина Плужнікова (клас доцента кафедри оперного співу Г. М. Кабки) щойно повернулася з Барселони, ставши лауреатом одного з найстаріших і найскладніших міжнародних вокальних змагань — 56 конкурсу Tenor Vinas Competition.

Наші українські лауреати попередніх конкурсів Tenor Vinas Competition (серед них бас Михайло Кіт — 1977 р., тенор Володимир Гришко — 1989 р., сопрано Ольга Микитенко та бас Тарас Штонда — 1997 р., сопрано Ольга Кульчинська — 2015 р.) стали зірками світових оперних сцен.

Серед 500 учасників цьогорічного конкурсу В. Плужнікова здобула почесне п’яте місце. Співачка подолала п’ять турів, відбір пройшла у Берліні. Наступні чотири тури відбувалися в Барселоні. До фіналу потрапило лише шестеро зі 120 конкурсантів, які пройшли початковий відбір. А умови проведення турів можна назвати екстремальними: репетицій із концертмейстером не було, а складна арія Кларіче з опери Дж. Россіні “Пробний камінь кохання” на першому турі стала випробуванням і для солістки, і для концертмейстера. У другому турі В. Плужнікова виконала під супровід фортепіано дві арії: Дорабелли з опери В. А. Моцарта “Так чинять усі” та Іоанни з опери П. І. Чайковського “Орлеанська діва”. У третьому турі в їхньому виконанні прозвучала арія Раміро з опери В. А. Моцарта “Удавана садівниця”. У четвертому Валентина співала у супроводі Оркестру Барселонського Оперного театру Арію Дорабелли з опери В. А. Моцарта “Cosi fan tutte” та Арію Леонори з опери Г. Доніцетті “Фаворитка”.

Серед шести фіналістів нашій співачці присвоїли п’яте місце та спеціальний приз від Festival Castell de Peralada: навчання в академії молодих оперних співаків при Варшавському оперному театрі.

В. Плужнікова наполегливо йшла до перемоги, під час навчання в училищі займала призові місця на вокальних конкурсах в Болгарії, Греції, в Одесі та Києві. У вересні 2018 р. стала фіналісткою та дипломантом складного тритурного міжнародного конкурсу вокалістів у Австрії (24 Internationaler Gesangswettbewerb Feruccio Tagliavini), де звання лауреатів здобули лише троє фіналістів.

У вересні 2018 р. Валентина — фіналістка Третього міжнародного конкурсу ім. Єви Мартон. Отримала дві нагороди: навчання в Мілані у Анатолія Гусєва та участь в угорському фестивалі Bartok Plus Opera Festival.

У жовтні 2018 р. здобула звання лауреата II премії та спеціальну премію Лючії Валентіні Террані на 29-му Міжнародному конкурсі оперних співаків Iris Adami Corradetti, що проходив у італійському місті Падуя.